

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

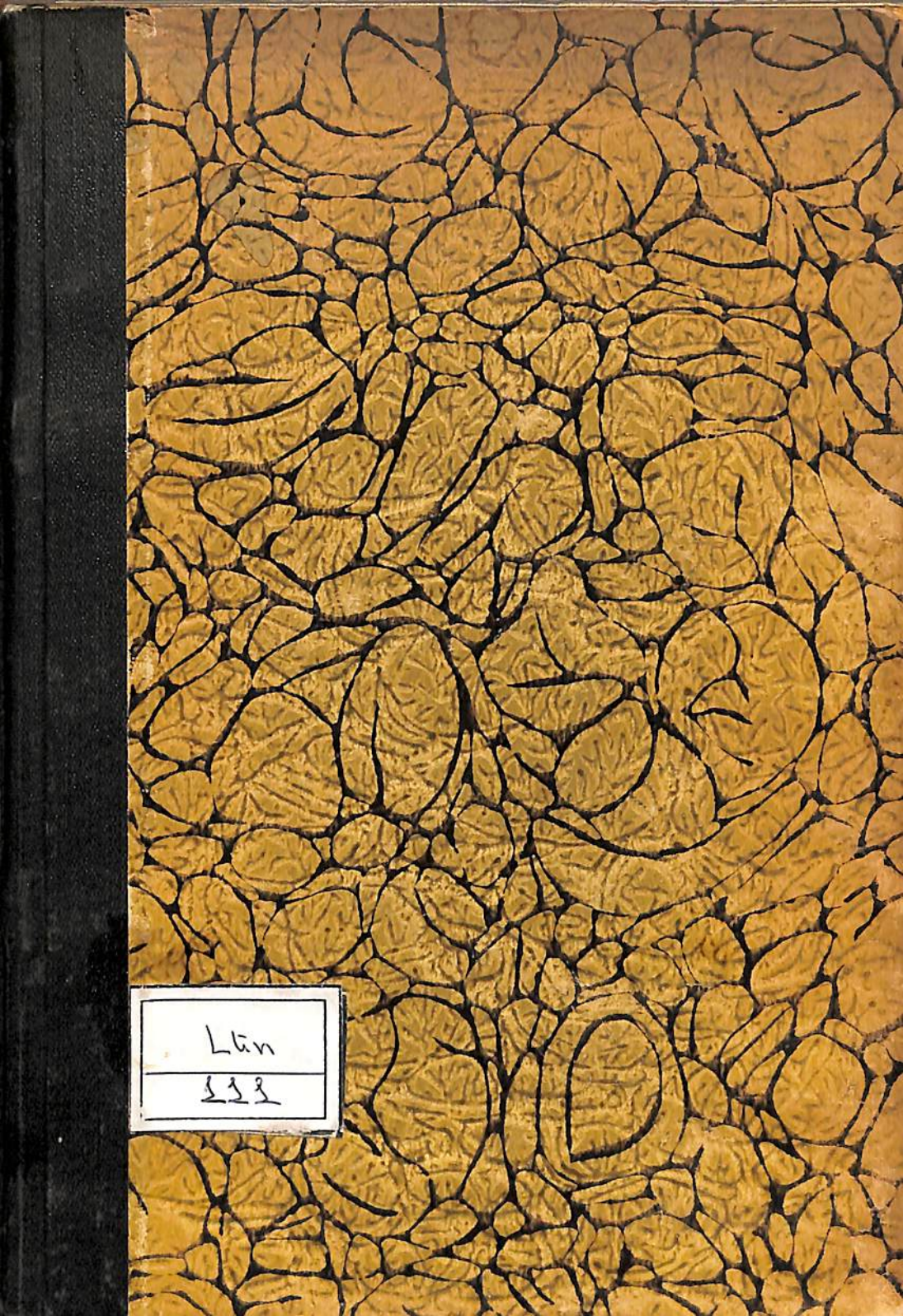
Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

L6n
222

5/23

1999.

ՀԻՆ ԶՐՈՅՑ

(Ա.ԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱԻՈՐ ԶՐՈՅՑՆԵՐԻՅ ԱՌԱԾ)

ԸՆԹԵՐՑԱՍԻՐ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Պատմեցից մեզ... անգիրս
յաւանդումենք ի մեզ հասկալ զոր եւ
բազումք ի վերջաց զրոյցն մինչև
ցայժմ:

ԳՐԵՑ Դ. ԱՂԱՅՆԱՆՑ

ԹԻՓԼԻՍ.

ՏՊԱՐԱՆ ՄՈՎՍ. ՎԱՐԳԱՆՆՈՆՑ ԵՒ ԸՆԿ.
1881

15

ՀԻՆ ԶՐՈՅՑ

(ԱԶԳԱՑԻՆ ԲԱՆԱԻՈՐ ԶՐՈՅՑՆԵՐԻՑ ԱՌԱՄ)

ԸՆԹԵՐՑԱՍԷՐ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Պատմեցից մեզ . . . գրոյցս անգիրս
յաւանդումենէ ի մեզ հասնու, զոր եւ
բազումք ի գեղջկաց Գուրգին մինչեւ
ցայժմ:

ԳՐԵՑ Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆ

ԹԻՓԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ ՄՈՎՍ. ՎԱՐԴԱՆԵՈՆՑ ԵՒ ԸՆԿ.

1881

Дозволено цензурою. Тифлисъ. 15 Августа 1881 г.

Тип. М. Вартамянца и К^о, Троицк. пер., д. № 11.

29-116

4-111-60

ՍԻՐԱՀԱՐԻՆ

ՀԱՅՐԵՆԻ ԱԻԵՐԱԿԱՑ

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻՉ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՔԻՒՐՔԶԵԱՆԻՆ

ՍՐՏԱՐՈՒՂԻՆ ՆՈՒԿՐ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՏՐԱՊԵՏՈՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՏՐԱՊԵՏՈՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԻՋՅԱՆՅԱՆ

ալ զանձարս ում զամնձանց մի ու զայլ հոգևած
զճ մրմից զճ մրմից անձարս ում զամնձանց
մի զմից մի զմից անձարս ում զամնձանց
մի զմից մի զմից անձարս ում զամնձանց

Ա.

Մի ժամանակ Աղուանից աշխարհի թագաւորա-
նիստ քաղաքը Պարտաւն էր որ այժմ աւերակ է
եւ ասիում է Բարդայ։ Իս գտնվում էր այժմեան
Գանձակի եւ Նուշուայ մէջ տեղը՝ Թարթաւ գետի
վրայ։ Այդտեղ էր Վաչէ թագաւորի հոյակապ ապա-
րանքը իր ընդարձակ ծառաստանով որ երկարումէկ
ձգուած էր Թարթաւի ափովը։ Այդ հինօրեայ ար-
հեստական անտառը բնականից գերազանցում էր
իր հսկայական չինարներով ու բարդիններով, որոնց
բարձրութեան ստուերի տակ ծածկվում էին քաղա-
քի ամենաբարձր աշտարակները։ Դրա չորս կողմով
քաշուած ամուր պարիսպը վանդակի պաշտօն չէր
կատարում բնաւ այն թեթեւաշարժ ու արագավազ
այծեամների ու եղջերուների համար, որոնք այդտեղ
խումբերով զբօսներու եւ խաղալու ազատ ասպարէզ
ունէին։

Մէկ անգամ Վաչէ թագաւորի միամօր որդին՝
Վաչագանը, որ մի նորահաս երիտասարդ էր, պա-
լատի պատշկամբի վրայ կռթնած, նայում էր իրանց
այդ ծառաստանին։ Եղանակը գարնանային էր եւ
կէսօրից առաջ։ Աշխարհի բոլոր երգեցիկ թռչուն-
ները կարծես խօսք մէկ արած՝ հաւաքուել էին այդ

Ծառերի վրայ, որ մի ընդհանուր նուազահանդէս սարքեն եւ իրար հետ մրցեն. Մինն իր սրինգն էր փչում, միւսն իր փողը՝ բայց յաղթանակը խօսողն էր տանում: Սոխակն էր այդ խօսողը՝ բիւբիւլն Աղուանից, սիրահար սրտերի միակ մխիթարիչը: Դա որ սկսում էր նուազել իր բիւրաղի քնարը, իսկոյն լռում էին միւսները եւ ականջները սրած՝ նրան էին լսում եւ նրա դայլայլիկի բիւրաւոր ելեւէջներից դաս առնում: Մինը սովորում էր նրա ծլլոցը, միւսը նրա կլկոցը, մինը շվշվայր, միւսը սուլելը, եւ մէկ էլ յանկարծ ամենքը միասին միախառն ձայնով սերտում էին իրանց սովորած եղանակները:

Արդեօք սրանց էր ականջ դնում Վաչագանը այնպէս լուռ, այնպէս ակնապիշ: Ո՛չ... Ուրիշ հոգս, ուրիշ ցաւ կար նրա սրտումը. սրանք միայն սասուկացնում էին նրա ցաւը եւ խոր տխրութեան մէջ ձգում նրան:

Այս տխուր մտմտութից հանեց Վաչագանին նրա մայրը՝ Աշխէն թագուհին, որ այդ պահուն մօտեցանրան եւ մօտը նստելով հարցրեց.

— Վաչիկ, ես տեսնում եմ, որ դու սրտումդ մի ցաւ ունիս, բայց թաքցնում ես մեղանից: Որդի՛, ասա ինձ, ինչո՞ւ համար ես այդպէս տխուր:

— Մայր, ճշմարիտ ես ասում, ես տխուր եմ. աշխարհիս փառքն ու վայելչութիւնը աչքիս չեն երևում: Ուզում եմ հեռանալ աշխարհիցս, գնալ անապատ: Ատում են, Մեսրօպ վարդապետը կրկին եկել է Հացիկ, իր շինած վանքումը միաբանութիւն է հաստատել, աշակերտներ ժողովել, ուզում եմ ես էլ գնալ այնտեղ: Մայր, դու չըզիտես, թէ ի՞նչքան լաւ գիւղ է այդ Հացիկը: Այնտեղի թէ տղերքը եւ

թէ տղջիկերքը այնպէս սրամիտ, այնպէս գեղեցիկ են, որ եթէ տեսնես՝ կը մնաս հիացած:

— Ուրեմն նրա՞ համար ես գնում Հացիկ, որ այնտեղ տեսնես քո սրամիտ Անահիտին:

Մայր, դու սրտեղից գիտես նրա անունը:

— Մեր պարտիզի սոխակները բերին ինձ այդ համբաւը: Սիրելի Վաչիկ, ինչո՞ւ ես մոռանում որ դու Աղուանից թագաւորի որդին ես: Թագաւորի որդին կամ թագաւորի, կամ մեծ իշխանի աղջիկ կուղի եւ ոչ թէ մի գեղջիկուհի: Վրաց թագաւորը երեք աղջիկ ունի, կարող ես նրացից ընտրել, որը կամենաս, Պուգարաց Բդէշինն ունի մի շատ գեղեցիկ աղջիկ, որ իր միակ ժառանգն է, իր հարուստ կալւածների միակ տիրուհին: Սիւնեաց իշխանն ունի դարձեալ մի շատ սիրուն աղջիկ. վերջապէս մեր հազարապետի Վարսենիկը ի՞նչ պակաս աղջիկ է, մեր աչքի առջեւ մեծացած, մեր ձեռքով կրթուած.....

— Մայր, ես արդէն ասեցի, որ պիտի երթամ վանք, բայց եթէ դուք ուզում էք, որ ես անպատճառ ամուսնանամ, ապա գիտացեք, որ իմ ուզածը միայն եւ միայն Անահիտն է.....

Այս ասեց Վաչագանը եւ ամօթից կարմրելով վազեց դէպի պարտեզ, ինչպէս մի ծանր բեռից ազատուած փախստական գերի.....

Վաչագանի քսան տարին նոր էր լրացել: Նա երկայնացել էր, ինչպէս իրանց պարտեզի բարդինե-

րը՝ բայց շատ քնքոյշ՝ դժգոյն եւ վատառողջ էր։ Մանկութիւնից կրօնական կրթութիւն ստանալով մեծն Մեսրօպի աշակերտների մօտ, միտք ունէր իր վարդապետների օրինակին հետեւիլ—քաշուիլ մի վանք, աշակերտներ պատրաստել եւ քարոզութեան նուիրուել։ Բայց նրա այդ ձգտումը հակառակ էր իր ծնողաց կամքին, ըստ որում ինքն էր նրանց միակ զաւակը, ինքն էր Աղուանից թագաւորութեան միակ ժառանգը։

«Որդեակ իմ՝ Վաչագան, ասում էր հայրը շատ անգամ, դու գիտես, որ իմ յոյսը միայն դու ես, դ՛ու պէտք է մեր տան ճրագը վառ պահես, մեր օջաղի յիշատակը՝ կենդանի։ Պէտք է ուրեմն ամուսնանաս, ինչպէս որ աշխարհիս օրէնքն է»։

Որդին միայն կարմրում էր հօր այդ առաջարկութիւնը լսելիս եւ չէր իմանում ինչ պատասխան տայ, ըստ որում ամուսնութեան վրայ նա չէր մտածել եւ չէր էլ ուզում մտածել։ Բայց հայրը նրան հանգիստ չէր տալիս եւ միեւնոյն առաջարկութիւնը՝ աւելի գրաւիչ խօսքերով՝ նա անում էր շաբաթը մի քանի անգամ։ Հօր այդ ստիպմունքերից ազատ մնալու եւ նրան ուշ ուշ տեսնելու համար, ինքն իրան որսորդութեան տուաւ Վաչագանը, թէեւ ի բնէ զբօսասէր չէր, այլ աւելի սիրում էր շարունակ տանը նստել եւ կարգալ։ Այնուհետեւ առաւօտները վեր էր կենում շատ վաղ եւ ընկնում սար ու ձոր եւ երեկոները շատ ուշ յետ դառնում։ Երբեմն երեք չորս օրով ուշանում էր եւ ծնօղացը տարակուսութեան մէջ ձգում։ Նստ իշխանների որդիք ուզում էին նրան ընկերանալ եւ նրա հետ միասին ման գալ, բայց ինքը չէր յօժարում։ Նա հետը վերցնում էր

միայն իր մտերիմ եւ քաջ ծառային՝ Վաղինակին, որ մի պնդակազմ եւ քաջառողջ տղամարդ էր, եւ իր հաւատարիմ շունը՝ Զրանգին, որ թէեւ դեռ շատ ջահիլ բայց մի ահագին եւ ուժեղ գամիռ էր։ Սրանց հանդիպող մարդիկը չէին իմանում, որ մինը թագաւորի որդին է եւ միւսը նրա ծառան, ըստ որում երկուսն էլ միեւնոյն հասարակ որսորդի հագուստն ունէին հագած, երկուսն էլ միեւնոյն նետաղեղը ձգած ուսներին եւ լայնաշեղք դաշոյնը կախած գօտիկներից, միայն պաշարի պարկը Վաղինակն էր կրում։ Նստ անգամ իջնում էին զանազան գիւղերում եւ Վաչագանը, իբրեւ մի օտար մարդ, ծանօթանում էր գիւղացոց կեանքին, տեսնում էր նրանց ամենօրեայ հոգսերն ու կարիքները, նկատում էր, թէ ո՞վքեր են բարութիւն անում եւ ո՞վքեր անիրաւութիւն։ Յանկարծ շատ կաշառակեր դատաւորներ հեռացնվում էին իրանց պաշտօնից եւ նրանց տեղ լաւերն էին նշանակվում, շատ գողեր բռնվում ու պատժվում էին, շատ նեղութեան մէջ ընկած տներ եւ համայնքներ օգնութիւն էին ստանում թագաւորից, առանց իմաց տալու նրան իրանց նեղութիւնը։ Այսպէս մի աներեւոյթ զօրութիւն ամեն տեղ ամեն բան տեսնում էր եւ հոգացողութիւն անում։ Այս տեսնելով ժողովուրդը, սկսեց հաւատալ, որ Վաչէ թագաւորը Աստուծոյ պէս իմանում է, թէ ո՞ւմ ինչ պէտք է եւ ո՞վ է պատժի կամ վարձատրութեան արժանի մի բան արել։ Ել ոչ մի տեղ ո՛չ գողութիւն էր լինում եւ ո՛չ մի ուրիշ անարդարութիւն։ Բայց ոչ ոք չէր իմանում, որ այդ լաւ փոփոխութեան միակ պատճառը թագաւորի որդին էր։

Վաչագանի այս տեսակ թափառական ճանա-

պարհորդութիւնը իր համար էլ ունեցաւ լաւ հետեւանք: Նա աւելի զուարթացաւ եւ առոյգացաւ: Նա սկսեց աւելի ուժեղանալ եւ ճարպիկանալ՝ քան թէ առաջ էր: Սօսիկից տեսներով ժողովրդի հոգսերը, նա զգաց թէ ինչքան բարիք կարող է անել մի թագաւոր իր երկրի համար, եւ սկսեց փոքր առ փոքր ճգնուելու միտքը թողնել: Նրա սրտի սէրն արդէն վառուելու յատկութիւն էր ստացել, հարկաւոր էր միայն մի առիթ, մի շփում, որ ցոյային նրա լուսափայլ ճառագայթները, իսկ այդ առիթը շուտով վրայ հասաւ:

Մէկ օր՝ իրանց սովորական որսորդութեան ժամանակ՝ Վաչագանն ու Վաղինակը հասան մի գիւղ եւ նստեցան նրա աղբիւրի մօտ որ հանգստանան: Շատ դադրած ու քրտնած էին: Վիւղի աղջկերքը եկել էին աղբիւրից ջուր տանելու եւ հերթով լցնում էին կուժերն ու փարչերը: Վաչագանը սաստիկ ծարաւել էր: Նա ջուր ուզեց եւ աղջիկներից մինը լըցրեց փարչը եւ ուզեց Վաչագանին տալ բայց մի ուրիշ աղջիկ նրա ձեռքից խլեց փարչը եւ դարտկեց: Ինքը նորից լցրեց, բայց էլի դարտկեց: Վաչագանի թուրը ցամաքել էր, եւ անհամբեր սպասում էր, թէ երբ պէտք է արդեօք նրան ջուր հասցնեն, բայց մեր անծանօթ աղջկայ հոգը չէր այդ, նա կարծես խաղ էր անում, լցնում դարտկում էր, եւ այդ կրկնեց չորսըսինգ անգամ, միայն վեցերորդ անգամին տարաւ իրան անծանօթ որսորդին տուաւ:

Վաչագանը երբ որ խմեց եւ փարչը տուաւ Վաղինակին, ինքն սկսեց խօսեցնել աղջկանը, եւ հարցրեց, թէ ինչո՞ւ նա խօկոյն չը բերաւ ջուրը: չըլինի՞ թէ կատակ անել ուզեց կամ բարկացնել: Աղջիկը նրան պատասխանեց:

— Մենք սովորութիւն չունինք մի օտար երկտասարդի հետ կատակ անել, մանաւանդ երբ նա ջուր է ուզում: Բայց ահա ինչ էր իմ միտքը: Ես տեսայ, որ դուք դադրած ու քրտնած էք, իսկ այդ վիճակի մէջ սառը ջուրը վնաս է մարդուն, դրա համար ես գիտութեամբ ուշացրի, մինչեւ դուք մի փոքրը հանգստանաք եւ հովանաք:

Աղջկայ խելօք պատասխանը զարմացրեց Վաչագանին, բայց գեղեցկութիւնը աւելի եւս հիացրեց նրան: Նրա աչքերը խոշոր, թուխ թուխ եւ վառվառուն էին, ունքերը կարծես վրձինով քաշած գլուխը բաց էր եւ ծամերը փռուած թիկունքի վերայ, ճակատը լայն, քիթ ու պռօշը նկարածի պէս: Ոչինչ զարդ ու զարդարանք չունէր վերան, մի կարմիր մետաքսէ շապիկ էր հագինը, որ նրա վայելչակազմ հասակը ծածկում էր մինչեւ ոտները եւ մի ասրղնեգործած բաճկոնակ, որով կոճկուած էր նրա իրանն ու կուրծքը: Ոտքերը բոբիկ էին, բայց նոր լուացած կաթնաղբրի ջրով՝ բամբակի պէս սպիտակին էին տալիս: Այսպէս էր Անահիտի արտաքին կերպարանքը, բայց նրա գէմբի գծագրութեան, նրա աչքերի մէջ մի այնպիսի գրաւիչ գօրութիւն կար, որ խօկոյն կախարդեց Վաչագանին եւ ապշեցրեց նրան:

— Անունդ ի՞նչ է, հարցրեց Վաչագանը.

— Անահիտ, պատասխանեց աղջիկը:

— Ո՞վ է քո հայրը.

— Իմ հայրը մեր գիւղի նախրչի Առանն է, Բայց ինչո՞ւ ես ուզում իմանալ թէ իմ անունն ի՞նչ է, կամ իմ հայրը ով է:

— Ոչինչ, հէնց այնպէս հարցնում եմ: Հարցնելը հօ մե՞ղք չէ:

— Եթէ հարցնելը մեղք չէ, խնդրեմ դու էլ ինձ ասես: Թէ ինքզ ո՞վ ես, ո՞րտեղացի ես....

— Սո՛ւտ ասեմ թէ ճշմարիտ.

— Ո՞րը քեզ արժան կը համարես.

— Ի հարկէ ես արժան կը համարեմ ճշմարիտը, իսկ ճշմարիտն այս է, որ ես հիմա չեմ կարող քեզ ուղիղն ասել: Թէ ես ով եմ, բայց խօսք եմ տալիս մի քանի օրից յետոյ յայտնել:

— Շատ լաւ: Ենորհեցէք ինձ փարչը, եւ եթէ էլի ջուր էք կամենում, բերեմ:

— Ոչ, շնորհակալ ենք, շատ խմելը վնաս է, ես այդ կը յիշեմ միշտ եւ քեզ չեմ մոռանալ:

Անահիտը առաւ փարչը եւ հեռացաւ:

Երբ որ մեր որսորդները ճանապարհ ընկած գընում էին դէպի սուռն, Վաչագանը հարցրեց Վաղինակին.

— Վաղինակ, դու մեր Բարդուղը տեսած ես այսօր քան գեղեցիկ մի աղջիկ:

— Ես լաւ չը նկատեցի նրա գեղեցկութիւնը, իմացայ միայն, որ իրանց գիւղի նախրչու աղջիկն է:

— Զեո նկատել, բայց լաւ ես լսել: Այդ նրանից է, որ քո ականջն աւելի սուր է, քան թէ աչքդ, բայց քո սուր ականջը շատ սխալ է լսում:

— Ո՛չ, սխալ չի լսում: աղջիկն ինքն ասեց, որ իր հայրը իրանց գիւղի նախրչին է:

— Շատ լաւ, բայց դրանից ինչ դուրս եկաւ, ես կարծում եմ, որ այդ հանգամանքը նրա հրաշալի գե-

ղեցկութիւնից մի մազ չը պակսեցրեց եւ նրա արժանաւորութիւնը աւելի եւս բարձրացրեց:

— Ուրեմն դու երբ որ թագաւոր դառնաս, մի նախրչական նշան հնարիր եւ նրանով բարձրացրուք իշխաններին:

— Նախրչական նշանը այնքան բարձր է, Վաղինակ, որ կարելի չէ տալ ոչ մի իշխանի: Այդ նշանը կարող են կրել միայն թագաւորներն ու հայրապետները: Իսկ չը գիտե՞ս մի թէ, որ այն գաւազանը, որ տրվում է թագաւորներին եւ հայրապետներին՝ հովուական նշան է:

— Հովուական, բայց ոչ թէ նախրչական:

— Հովիւն ու նախրչին ինչո՞վ են զանազանվում միմեանցից, եթէ ոչ նրանով, որ հովիւը միայն այժ ու ոչխար է արածեցնում, իսկ նախրչին՝ ամեն ինչ, — ոչխար, այծ, տաւար, գոմէշ, ձի, էշ, ջորի եւ մինչեւ անգամ ուղտ: Եւ թագաւորի պաշտօնը աւելի նախրչութեան է նման, քան թէ հովուի, ըստ որում նրա ժողովուրդը միայն ոչխարներից ու այծերից չէ բաղկացած, այլ շատ տեսակ կենդանիներից: Մի թէ քեզ յայտնի չէ, որ աստուած ամենից շատ նախրչիներին է սիրել, ինչ են եղել Աբրահամ, Մովսէս, Դաւիթ, եթէ ոչ մի մի նախրչի, Ո՞վ էր Աստուծուն աւելի սիրելի, Եսա՞ւր, որ մեզ նման որսորդ էր, թէ՞ Յակօբը, որ նախրչի էր: Իմ կարծիքով նախրչի են եղել աշխարհիս բոլոր արդար մարդիկը, Աբելից սկսած մինչեւ այս գիւղի նախրչին, որ այսօր քան գեղեցիկ ու խելօք աղջիկ ունի:

— Քեզ հետ վիճել կարելի չէ, իշխան. քիչ էլ որ խօսեցնեմ, դու Մեսրօպ վարդապետի քարոզները կը կարդաս գլխիս: Թող գեղեցիկ լինի նախրչու աղջիկը.

ասած է «Աչքի սիրածը տգեղ չի լինիլ»: Բայց ես կարծում եմ որ եթէ այդ աղջիկը լինէր մի երկրագործի աղջիկ, դու չէիր ասիլ որ Վայէնը երկրագործ էր, բայց կասէիր՝ «երկրագործ են եղել աշխարհիս բոլոր լաւ մարդիքը, Ադամից սկսած մինչեւ այս գիւղի երկրագործը որ մի այսքան սիրուն աղջիկ ունի»:

— Վաղինակ, մի բոպէ թող քո սրախօսութիւնդ եւ ինձ ուղիղն ասա, Անասիտն է գեղեցիկ, թէ՞ մեր հաղարապետի աղջիկ Վարսենիկը:

— Ես կարծում եմ որ իբրեւ իշխանուհի հազարապետի աղջիկն է գեղեցիկ, իսկ իբրեւ նախընտրէի՛ այդ գեղջկուհին, մինը միւսի տեղը չի բռնիլ:

— Բայց որք կը լինի աւելի խելօք, Անհիտը, թէ Վարսենիկը:

— Ես ոչ մէկի խելքը չեմ չափել, բայց կարծում եմ թէ Վարսենիկը շատ լաւ գիտէ, որ մեր Թարթառի ջուրը ոչ ոքի վնաս տուած չէ, եւ այդ պատճառով՝ երբ որ դու նրանից ջուր ուզես, նա հարկ չի համարիլ քո Անասիտի պէս նազ ու սազ անել եւ թուրք ցամաքած թողնել:

— Վաղինակ . . .

— Հրամայի՛ր, իշխան . . .

— Վաղինակ, դու ինձ չե՞ս սիրում . . .

— Իշխան, ես հասկանում եմ քո միտքը. իմ աչքս նոյնքան սուր է ինչքան եւ ահանջս: Ես տեսայ, որ այդ առասպելական Անասիտի թերթեւունքները նետերի պէս ցցուեցան քո սրտիդ մէջ, բայց ցաւում եմ որ այդ վերքը քո մէջ պիտի անբժշկելի դառնայ . . .

Վաչագանը այլ եւս չը խօսեց եւ ընկաւ մի խոր մտածութեան, մի երեւակայական աշխարհի մէջ:

Լուեց եւ Վաղինակը: Միայն Զրանգին՝ սովորակածից դուրս՝ աւելի ուրախ էր թուչկոտում ու խաղում կարծես մի նոր որսի հոտ լինէր առած:

Պ.

Նախընթաց դէպքից մի քանի օր անցած, թագաւորն ու Վաղինակը երկար խօսակցութիւն ունէին: Խօսակցութեան առարկան Վաչագանն էր:

— Վաղինակ, ասաց թագաւորը, դու մի փոքր երեխայ ես եղել, որ մեր տունն ես եկել եւ ես քեզ հարազատ որդու պէս եմ պահել: Այսօր դու ինքդ որդոց տէր ես եւ կարող ես զգալ, թէ ինչ է որդեւորութիւնը: Մեր Վաչագանը քեզ եղբորից չի գանազանում եւ միայն քեզ է յայտնում իր սրտի գաղտնիքը: Դու պէտք է իմանաս նրա միտքը եւ յայտնես մեզ, որ մենք մեր ձեռքից եկած հնարը գործ դնենք:

— Հայր թագաւոր, Վաչագանը այնքան գաղտնապահ է, որ ինձ էլ չի բաց անում իր սիրտը. միայն այս վերջին օրերս ես նրա մէջ մեծ փոփոխութիւն եմ նշմարում: Ես կարծում եմ որ նա սիրահարուած է Անասիտ անունով մի աղջկան վրայ:

— Ո՞վ է այդ Անասիտը.

— Դա Հացիկ գիւղի նախընտ աղջիկն է:

— Նախընտ . . .

— Այո՛:

— Այդ նախընտ Անասիտը մի աստուածուհի պէտք է լինի ուրեմն, որ կարողացել է Վաչագանին այդպէս կախարդել եւ կակղացնել նրա քարացած սիրտը:

— Հայր թագաւոր, ես միշտ փտնում եմ այդ աղջկանը, ծիծաղում եմ Վաչագանի վրայ, բայց զուրէ անցնում իմ աշխատութիւնը, եւ կարծում եմ որ պիտի զօւր էլ անցնի, ըստ որում այդ աղջիկը՝ ճշմարիտ որ՝ մի աստուածուհի է. նրա գեղեցկութիւնը մի հիացք է. իսկ խելքի մասին հրաշքներ են պատմում: Ասում են՝ գիւղի ծերերը նրա խորհրդին են գիմում ամեն դժուար հանգամանքներում: Ոչ մի երիտասարդ նրա քաջութիւնը չունի, ոչ մի օրիորդ նրա ձեռքի ճարտարութիւնը: Նրան անուանում են «անտառների թագուհի», ըստ որում իր հօր նախրից երբ որ մի ապրանք է կորչում կամ գողացվում, նա իսկոյն՝ մի կրակոտ ձի հեծած, սարու ձօր է ընկնում, եւ որտեղից լինի՝ գտնում բերում է: Այս տեղեկութիւնները ես հաւաքել եմ Վաչագանից Թաժուկ եւ իրան ոչինչ չեմ յայտնել, որ աւելի եւս չը տաքանայ, բայց ինչպէս ես եմ տեսնում: Նա առանց այս էլ նրանից ձեռք վերցնողը չէ: Ես յոյս ունիմ որ ինքը, եթէ ձեզ չը յայտնէ, մայր թագուհուց չի թաքցնիլ:

— Եթէ այդպէս է, ես կը յայտնեմ մօրը: Ենորհակալ եմ որ ինձ նախապատրաստեցիր քո տուած տեղեկութիւններով:

Վաղինակը ճշմարիտ որ՝ լաւ նախապատրաստեց թագաւորին: Նա Անահիտի գովասանքը՝ իր կարծիքով՝ չափազանցութեան հասցրեց աւելի այն մտքով՝ թէ՛ բան է, եթէ որդու կողմից զիջում չը լինի, գոնէ ծնողաց կողմից լինի, որ Վաչագանի մուրազը փորումը չը մնայ: Ահա այս խօսակցութիւնից յետոյ էր, որ մայրն իմացաւ իր որդու տխրութեան գաղտնիքը:

Ե.

Թագուհին երբ որ իմացաւ Վաչագանի վճռական խօսքը, թէ նա միայն Անահիտին կուզի եւ ուրիշ ոչ ոքի, յայտնեց թագաւորին, որ իրանց որդին Հացիկ գիւղի նախրչու աղջկանն է հաւանել, եւ պատմեց բոլորը, ինչ որ ինքը լսել էր: Այս լուրը շուտով տարածուեցաւ ամբողջ պալատի մէջ. Բոլոր ծառաներն ու նաժիշտներն իմացան: Միւս օրը ամբողջ քաղաքը գլրգում էր այդ նոր համբաւով: Գիւղացիք ուրախացան, որ թագուհին իրանցից կը լինի եւ նրա օրով իրանք շատ բախտաւոր կը լինին: Մեծ մեծ իշխանները տխրեցան, թէ ինչո՞ւ թագաւորի որդին ռամիկ նախրչուն իրանցից բարձր համարեց: Վաճառականները ծիծաղում էին, թէ երեւի թագաւորի որդին խելքը կորցրել է, որ փոխանակ հարուստ օժիտով աղջիկ ուզելու՝ մի աղքատի աղջիկ է ուզում: Պակաս չէին եւ սրախօս մարդիկ, որոնք այդ առիթով զանազան առասպելներ էին հնարում եւ պատմում սրան նրան:

Ահա թէ ինչ էին ասում այդ սրախօսները.

— Բարբիկ, ասում են մեր թագաւորի որդին նախրչու աղջիկ է ուզում, լսել ես . . .

— Այդպէս չէ սիրելի Սադօկ, դու սխալ ես լսել: Այդ նախրչին իսկապէս նախրչի չէ, այլ թագաւոր է, բայց որովհետեւ իր հպատակները բոլորն էլ անասուններ են, այդ պատճառով նրան նախրչի են ասում: Հիմա մենք որ յիմար լինինք, մեթէ դրա համար պէտք էր մեր թագաւորին տաւարարած անուանէին: Մեր թագաւորի խնամացուն մի շատ իմաստուն թագաւոր է. նա իմանում է բոլոր անասուն-

ների լեզուն. այդպէս մէկ էլ Սողոմոն իմաստունն է եղել:

— Ինչ ես ասում: միթէ անասուններն էլ ունին թագաւոր:

— Ինչո՞ւ ես զարմանում:

Հապա չե՞ս լսել, որ ասում են՝ «մորեխների թագաւորը, օձերի թագաւորը, մրջիմների թագաւորը, մեղունների թագուհին»:

— Ես այդ գիտեմ: բայց չեմ լսել, որ տաւարներն էլ ունին թագաւոր: Մէկ էլ որ, ասենք՝ օձերի թագաւորը օձ է, մորեխներինը՝ մօրեխ, բայց տաւարներինը միթէ մարդ է:

— Հապա մարդ որ չը լինէր, էլ ի՞նչպէս աղջիկ կուենար: էլ ո՞ւմ կուզէր մեր թագաւորի որդին, երեւի մարդ է, որ աղջիկ ունի, եւ այն էլ՝ գիտե՞ս, ի՞նչպէս աղջիկ, շատ գեղեցիկ եւ շատ իմաստուն: Ասում են՝ այդ աղջիկը մարդի չի գնում եւ՝ դեռ յայտնի չէ, թէ արդեօք մեր թագաւորի որդուն կուզի՞ թէ ոչ:

— Ի՞նչ ես ասում:

— Հապա դու ի՞նչ ես կարծում:..

Զ.

Թագաւորն ու Թագուհին տեսան որ չեն կարողանում Վաչագանի միտքը փոխել, մի երեկոյ խորհուրդ արին եւ վճռեցին, որ ընդունեն նրա ընտրութիւնը:

Թագաւորն ինքը շատ բարի մարդ էր. նա սրբտով հակառակ չէր ամենեւին իր որդու ընտրութեանը:

Նա մինչեւ անգամ ուրախ էլ էր, որ իր որդին բոլոր հպատակներին հաւասար աչքով է նայում եւ մէկը միւսից բարձր չի դասում: Նա միայն վախենում էր, թէ մի գուցէ գրանով գողող իշխաններին գրգռէ իր դէմ: Բայց երբ որ իմացաւ, թէ գիւղացիք շատ ուրախ են այդ բանին եւ Անահիտն էլ բարձր համբաւ է ստացել նրանց մէջ, ինքն սկսեց համոզել թագուհուն, որ յօժարի այդ բանին:

Միւս օրը կանչեցին Վաղինակին, յայտնեցին իրանց յօժարութիւնը, եւ նրա հետ երկու պատուաւոր եւ իշխան մարդ եւս դնելով՝ մեծամեծ ընծաներով ուղարկեցին Հացիկ՝ հարսնեխօսութեան:

Երբ որ դրանք հասան նախրջի Առանի տունը, Առանը նրանց սիրով ընդունեց եւ շնորհաւորեց նրանց գալը: Անահիտը տանը չէր: Հիւրերը նստեցին սրահումը՝ մի նոր գորգի վրայ, որ Առանը փռեց իսկոյն եւ ինքն էլ նստեց նրանց կշտին:

Խօսակցութեան նիւթը ամենից առաջ դարձաւ նոր գորգը, որ իր գեղեցիկ նախշերով, գոյների պայծառութիւնով եւ գործուածքի նրբութիւնով գրաւեց հիւրերի ուշադրութիւնը:

— Այս ի՞նչ հիանալի գորգ է, ասեց Վաղինակը, տանտիկինդ կը լինի գործած անշուշտ:

— Ո՛չ, ես կին չունիմ. ահա հինգ տարի է, որ կինս վախճանուել է: Այդ գորգը մեր Անահիտի գործածն է: Բայց ինքը չի հաւանում, ասում է՝ իմ ուզածիս պէս չի դուրս եկաւ: Մէկ նորը հինել է, ահա՛ այն ծածկուած ոստայնն է, յոյս ունի, որ այն պիտի իր ուզածի պէս դուրս բերէ:

— Մեր թագաւորի պալատումն էլ չը կայ մի այսպիսի դարդ, ասեց իշխաններից մինը, յետոյ դառ-

նալով Առանին՝ աւելացրեց: Նառ ուրախ ենք, որ քո աղջիկն այսքան շնորհալի է: Գո Անահիտի համբաւը մինչեւ թագաւորի ականջն է հասել: Եւ ահա մեզ ուղարկել է քեզ մօտ խնամախօսութեան: Թագաւորը կամենում է, որ քո Անահիտը տաս իր մինուճար որդուն՝ Վաչագանին, որ իր թագաժառանգն է:

Իշխանն այս առաջարկութիւնն անելով՝ սպասում էր, թէ Առանը կամ չի հաւատար, կամ թէ՛ սաստիկ ուրախանալուցը, վեր կը թռչի տեղիցը: Բայց Առանը ոչ այս արաւ եւ ոչ այն, այլ գլուխը քաշ ձգեց եւ սկսեց ցուցամատը գորգի նախշերով սահեցնել: Նրան այդ մտածութիւնից հանեց Վաղինակը՝ ասելով.

— Ինչո՞ւ տխրեցար, Առան եղբայր, մենք քեզ ուրախութիւն ենք բերել եւ ոչ տխրութիւն: Մենք քո աղջիկը բռնի տանելու չենք: Այդ կախուած է քո միակ կամքից, եթէ կուզես՝ կը տաս, չես ուզի՛ չես տայ, մեզ հարկաւոր է միայն, որ դու ուզիզն ասես, թէ դու ի՞նչպէս կը կամենաս՝ տա՛յ, թէ չը տալ:

— Իմ պատուական հիւրեր, ես շատ շնորհակալ եմ, որ մեր տէր թագաւորը իր ձօխ պալատի համար իր ծառայի աղքատիկ խրճիթից մի զարդ է ուզում տանել: Գուցէ այդպիսի մի զարդ, ինչպէս ասեցիք, չը կայ նրա պալատի մէջ, բայց ճշմարիտն ասում եմ՝ ձեզ, որ իմ ձեռին չէ տալն ու չը տալը: Ահա կը գայ ինքը, իրան կը հարցնէք, եթէ կը յօժարի, ես ոչինչ չունիմ ասելու:

Հէնց այս խօսակցութեան ժամանակ եկաւ Անահիտը, որ իրանց այգիումն էր եղել, ձեռին մի զամ:

բիւղ խաղողով, դեղձով եւ տանձ ու խնձորով լիքը: Գլուխ տուաւ հիւրերին, որոնց մասին իրան իմաց էին տուել, որ քաղաքից եկած իշխաններ են, եւ զամբիւղը ներս տանելով՝ մէջի եղածը դարսեց մի նոր կլեկած մեծ սինու մէջ, եւ բերաւ դրաւ հիւրերի առջեւ: Ինքը գնաց իւր ոստայնի մօտ, վեր առաւ նրա երեսից սաւանը եւ սկսեց շարունակել իր կիսատ թողած գործը: Իշխաններն սկսեցին նայել, որ տեսնեն ի՞նչպէս է գործում Անահիտը, եւ մնացին ապշած նրա արագաշարժ մատների ճարպիկութեան վրայ:

— Անահիտ, ինչո՞ւ մեակ ես գործում, հարցրեց Վաղինակը, ես լսել եմ որ դու աղջիկ աշակերտներ շատ ունիս:

— Այո՛, ունիմ մի քսան հօգի, պատասխանեց Անահիտը, բայց որովհետեւ հիմա այգեկութ է, արձակել եմ: Այս տեղ էլ լինին, չեմ բանեցնիլ սրա վրայ: Այս մէկ հատը ես մենակ պէտք է գործեմ:

— Լսել եմ, որ դու քո աշակերտներին կարգալ էլ ես սորվեցնում:

Այո՛, սորվեցնում եմ: Հիմա մեզանում ամեն մարդ պարտական է կարգալ գիտենալ: Այս վերջին օրերս էլի եկաւ ծերունի Մեսրօպը եւ սաստիկ պատուէր տուաւ, որ ամեն մարդ կարգալ սովորէ, որ ամեն մարդ ինքը կարգայ աւետարանը եւ հասկանայ: Հիմա մեր հովիւներն էլ գիտեն կարգալ եւ միմեանց սորվեցնում են իրանց հօտն արածեցնելիս: Այժմ եթէ մեր անտառները պտըտես, բոլոր հասա ծառերի կեղեւները գրոտած կըտեսնես: Անցեալ օրը ես մի ծառի վրայ տասը տուն սաղմոս կարգացի: Մեր բերդերի պարիսպները, ժայռերի ճակատները ամխա-

գրերով լցրել են: Մէկը աւետարանից մի տուն գր-
րում է ածուխով, միւսը գալիս է միւս տունն է
գրում, կամ այնքան է գրում, ինչքան անգիր գի-
տէ, յետոյ միւսներն են շարունակում: Ահա այսպէս
սար ու ձոր լցուել է գրերով:

— Մեր մէջ ուսումն այդչափ տարածուած չէ,
ըստ որում մերոնք ծոյլ են, բայց ես յոյս ունիմ,
որ երբ քեզ տանենք մեր քաղաքը, դու մեր ծոյլերին
արիաջան կը շինես: Մի բոպէ թող քո գործը, Անա-
հիտ, եւ եկ այստեղ, քեզ բան ունինք ասելու: Տես,
ահա քեզ համար ինչեք է ուղարկել մեր թագաւորը:

Վաղինակն այս ասելով՝ բաց արաւ մի կապոց
եւ նրա միջից հանեց ոսկի զարդարանքներ եւ մե-
տաքոտ հագուստներ:

Անահիտն այդ բաները տեսնելով՝ ամենեւին չը
յափշտակուեցաւ եւ չըտեսի նման չը զարմացաւ, այլ
համեստ կերպով հարցրեց:

Կարելի՞ է արդեօք իմանալ, թէ այդ պատիւն
ինչո՞ւ համար է արել ինձ թագաւորը:

— Մեր թագաւորի որդին՝ Վաչագանը՝ քեզ տե-
սել է աղբիւրին. դու նրան ջուր ես տուել եւ նա
քեզ շատ հաւանել է: Հիմա թագաւորը մեզ ուղար-
կել է, որ քեզ նշանենք իր որդու վրայ: Ահա այս
մատանի է, այս ապարանջան է, այս մանեակ է,
որանք կոճակներ են, մի խօսքով քեզ համար են այս
ամենն էլ:

— Ուրեմն իմ տեսած որսորդը թագաւորի որ-
դի՞ն է եղել:

— Այո՛,

— Նա շատ լաւ երիտասարդ էր: Բայց արդեօք
գիտէ՞ մի որ եւ իցէ արհեստ:

— Նա թագաւորի որդի է, Անահիտ, նրան ի՞նչ
արհեստ է հարկաւոր, ողջ աշխարհի տէրը նա է,
ամենքն էլ նրա ծառաներն են:

— Ի՞նչով որ այդպէս է, բայց ո՞վ գիտէ, աշ-
խարհք է, այսօրուան ծառաների տէրը, վաղը կա-
րող է ինքը լինել ծառայ, թէ կուզի նա թագաւոր էլ
լինի եղած: Արհեստը մի այնպիսի բան է, որ ամենայն
մարդ պիտի գիտենայ, թէ ծառայ լինի, թէ տէր,
թէ թագաւոր եւ թէ իշխան:

Այսպէս որ ասաց Անահիտը, իշխանները մնա-
ցին իրար երեսի մտիկ տալիս: Նայեցին Առանին,
տեսան որ նա շատ հաւան է իր աղջկայ ասածին: Յե-
տոյ դարձան Անահիտին ու կրկին հարցրին:

— Ուրեմն դու թագաւորի որդուն չընկիտի ու-
զես, միայն նրա՞ համար, որ նա արհեստ չը գիտէ:

— Այո՛, եւ այս ամենը, ինչ որ բերել էք, յետ
կրտանէք եւ կատք, որ ես իրան շատ հաւանում
եմ, միայն թող ներէ ինձ, որ ես ուխտ եմ դրել ար-
հեստ չը գիտցող մարդու չըգնար: Եթէ կամենում է,
որ ես իւր ամուսինը լինիմ, թող նախ եւ առաջ մի
արհեստ սովորի:

Իշխանները տեսան որ Անահիտը հաստատ է իր
ասածին, էլ չստիպեցին: Նոյն գիշերը մնացին Առա-
նի տանը: Անահիտը նրանց լաւ հիւրասիրութիւն
ցոյց տուաւ եւ մի թագաւորի հեքիաթ պատմեց,
թէ ինչպէս նա շատ արհեստներ է սովորել, յետոյ իր
ժողովրդին էլ սորվեցրել եւ դրանով իր երկիրը շատ
հարստացրել: Իշխանները տեսնելով որ ճշմարիտ է
Անահիտի ասածը, ամաչում էին որ իրանք ոչ մի
արհեստ չը գիտեն, միայն Վաղինակը սկսեց պարծան-
քով ասել, որ ինքը շատ լաւ ոսկերչութիւն գիտէ:

Թէ՛ նա այդ սովորել է թագաւորի պալատական վարպետից: Միւսը որը վերկացան գնացին եւ ինչ որ տեսել լսել էին՝ մի առ մի պատմեցին թագաւորին: Եւ թագաւորն ու թագուհին երբոր լսեցին Անահիտի վճիռը՝ շատ ուրախացան, կարծելով թէ Վաչագանը չի ընդունել նրա առաջարկութիւնը եւ ձեռք կը վերցնէ նրանից: Բայց երբ որ կանչեցին իրան եւ յայտնեցին՝ նա ապացուցեց իր անմեղք լինելը:

— Շատ ուղիղ է ասել Անահիտը՝ ամենայն մարդ պէտք է մի արհեստ գիտենայ, թագաւորն էլ մարդ է: Նա էլ պէտք է գիտենայ մի արհեստ:

— Արեւմտեան յոթարեւոյտը եւ մի արհեստ սովորելու, հարցրեց մայրը: Ի՞նչպէ՛ս յոթարեւոյտը մտածուցար լսողները:

— Երբ որ թագուհին ասա՛, աւելի ինչո՞ւ համար ես ուզում եմ սովորել արհեստի կարեւորութիւնն զգալով, թէ՛ Անահիտին արժանանալու համար:

— Երկուսն էլ... ինչո՞ւ թաքցնեմ: պատասխանեց Վաչագանը եւ հեռացաւ իսկոյն, որ երեսի կարմիրը ծածկէ իր ծնողներին:

Թագաւորը տեսաւ որ որդին յոթար է մի արհեստ սովորելու, խորհրդի կանչեց իր իշխաններից մի քանիսին եւ նրանք միաձայն վճռեցին: Թէ նորան վայելուց արհեստը լաւ դիպակ գործելն է, որ չըկայ իրանց երկրի մէջ եւ հեռաւոր երկիրներից են բերել տալիս շատ թանգ գնով: Մարդիկ ուղարկեցին եւ խորին Պարսկաստանից մէկ հմուտ վարպետ բերել տուին Վաչագանի համար: Մի տարուայ մէջ Վաչագանը այնպէս սովորեց դիպակ գործելը, որ իր ձեռքով նուրբ ոսկեթելից մի բաճկոնացու գործեց Անահիտի համար եւ Վաղինակի ձեռքով ուղարկեց նրան ընծայ:

Անահիտը ստանալով այդ ընծան՝ ասաց. «Յիմա ոչինչ չունիմ ասելու:

«Երբ կանճարանայ»

«Չուհակ կը դառնայ»:

Յայտնեցէք թագաւորի որդուն իմ յոթարութիւնը եւ իմ կողմանէ էլ իմ նոր գործած գորգը տարէք նրան ընծայ:

Վաղինակը վեր առաւ գորգը եւ ձին հեծնելով շտապեց դէպի Բարդայ, որ մի րոպէ առաջ աւետէ Վաչագանին Անահիտի յոթարութիւնը:

Այսեցին հարսանիքի պատրաստութիւն տեսնել, եւ եօթն օր եօթը գիշեր հարսանիք արին: Այդ հարսանիքը մի չը տեսնուած մեծ տօնակատարութեան պէս եղաւ բոլոր երկրի համար: Գեղացոց ուրախութեանն էլ չափ չըկար: Նրանք ուրախանալու առիթներ շատ ունէին, նախ՝ որ շատ սիրում էին թագաւորին եւ նրա որդուն, երկրորդ, որ Անահիտը նրանց մէջ մեծ համբաւ էր ստացել, եւ նրա գթութեան վերայ մեծ յոյս ունէին, երրորդ, որ թագաւորը հարսանիքի օրը հրաման էր հանել՝ որ երեք տարի ժամանակով գիւղացոց բոլոր հարկերը ընծայուած լինին: Եւ դրա համար էլ գիւղացիք երկար ժամանակ երգում էին—

Անահիտի հարսանիքին ոսկի արեւ փայլեցաւ.
 Անահիտի հարսանիքին ոսկի անձրեւ թափուեցաւ.
 Մեր արտերը ոսկի դառան, մեր հորերը լցուեցան.
 Մեր հարկերը անհետացան, մեր ցաւերը վերացան:
 Շատ ապրի Ոսկեծղին՝
 Մեր մայր թագուհին....

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ.

անիմս քասա մաննի քյա իոյմանուս դախճանն

:այնուս նիմ ուչ չմիս

«լամադաննայ ցցի»

:«լամադայ ցի իաճլուի»

- ողս Եօյ նի մարդո զգուարանի ցլեմնայմ

դրդոք ճաճոք դամ նի ի լեմնայի նի և զմիկի

:լամնի մայմ ցլիսու

իսլոմճն՝ միճ և դրդոք ասուս դի զլամնիրաի

խուսա ջուսա խոսոյ ցի դա ցարդոմ զարէք քմբասոց

:լամնի արս Եօյ զախճանն՝ միմարչաի

և զմնան միմնապարս զլամնայո՝ միքմայնն

լամնայո՝ ցլնն միցա ցլմնայո՝ ցլնն ցլնն ցլնն

արս և իս մաննի արսարսարսարս ճնն ճաճանն ու իս

լի մաննի մայարս արսարսարս : զանն՝ զլիցի ցարդ

- և ուոց ցլնն իսլոմնայո ցլնն : զանն՝ զլիցի ցարդ

և միցուարսանի միկի իսլոմնայո ցլնն : զանն՝ զլիցի ցարդ

և ճնն ցլնն զլամնայո զլամնայո : արսարսարս արսարս արսարս

և ճնն ցլնն զլամնայո զլամնայո : արսարսարս արսարս արսարս

և ճնն ցլնն զլամնայո զլամնայո : արսարսարս արսարս արսարս

և ճնն ցլնն զլամնայո զլամնայո : արսարսարս արսարս արսարս

և ճնն ցլնն զլամնայո զլամնայո : արսարսարս արսարս արսարս

և ճնն ցլնն զլամնայո զլամնայո : արսարսարս արսարս արսարս

— միճ —

արսարսարս արսարսարս արսարսարս արսարսարս

արսարսարս արսարսարս արսարսարս արսարսարս

արսարսարս արսարսարս արսարսարս արսարսարս

արսարսարս արսարսարս արսարսարս արսարսարս

արսարսարս արսարսարս արսարսարս արսարսարս

արսարսարս արսարսարս արսարսարս արսարսարս

ՏԻՄՈՒՄ Ի ԳՐԱԿԱՆ ԶԳՆԻ

ՄԱՆ ԵՐԿՐՈՐԻ

միտարն Գ. Զարմայ տաչ լուսի բիգրիք պ. Թ
 մառնուղն միցոյ մարտանմարիս միջոցա Գ. Թ
 դանաչ բնաղն բնչոյս քառ գրիկն զոյս : ճասաչ
 -աչ լուսի բիգո մասաւա Գ. Թ մասաւաղ միջնն
 -աչ ու գիրարիս ու Գ. Թ Գարազ պոյս մարտարա
 միգրաւա միջնն Գ. Թ Գ. Թ միջնարա

ճոյսմաղչոյս Գ. Թ Գ. Թ բառնիւմ Գ. Թ Գ. Թ բառնիւմ
 մն չն չն Գ. Թ Գ. Թ բառնիւմ Գ. Թ Գ. Թ բառնիւմ Գ. Թ Գ. Թ

Անահիտի փառաւոր Հարսանիքին ներկայ չէր
 Վաղինակը: Մէկ օր Թագաւորը նրան մի յանձնա-
 բարութիւնով ուղարկեց Աերոժ քաղաքը, որ շատ հե-
 ոու չէր Բարդայից, եւ այն գնալն էր որ գնաց, էլ
 յետ չեկաւ: Նստ հարց ու խնդիր եղան, մանեկան,
 փնտրեցին, բայց Վաղինակը կորաւ ու կորաւ:

Վաղինակի փնտրելու գնացող մարդիկը լուր բե-
 րին Թագաւորին, թէ անյայտ եղած մարդիկ շատ
 կան, եւ ոչ ոքի յայտնի չէ, թէ ինչպէս են անյայ-
 տանում այդ մարդիկը եւ ո՛ւր են կորչում:

Թագաւորը կարծեց, թէ երեւի աւազակ գերե-
 վաճառներ կան, նրանք են գալիս գողանում եւ տա-
 նում Կովկասեան լեռներում բնակող բարբարոս աղ-
 գերի մէջ վաճառում: Ճարպիկ լրտեսներ ուղարկեց
 այն երկիրները, նրանք գնացին, գիւղէ գիւղ, քա-
 ղաքէ քաղաք ման եկան, բայց ոչ մի հետք չը գրտ-
 նելով՝ յետ դարձան յուսահատ:

Վաղինակի այդպէս անհետ կորչիլը մեծ ցաւ
 պատճառեց Թագաւորին: Նա ցաւում էր ոչ միայն
 նրա համար, որ որդու պէս էր սիրում նրան, այլ
 եւ նրա համար, որ իր երկրի մէջ մի այդպիսի ան-
 սովոր բան էր պատահում եւ ինքը չէր կարողանում
 հետքը գտնել:

ԳՂՈՂՔԳՉ ԵՄՅԵՍ

Այս դէպքից յետոյ շատ չանցած՝ Թագաւորն ու Թագուհին վախճանուեցան, խորին ծերութեան հասած: Բոլոր երկիրը սուգ պահեց նրանց համար մինչեւ քառասուն օր: Քառասուն օրից յետոյ հաւաքուեցան բոլոր քաղաքացիք եւ գիւղացիք եւ Վաչագանին իւր հօր տեղը նստացրին:

Վաչագանը՝ իր նախնեաց գահը բարձրանալով, ուզեց իր երկիրը այնպէս բարեկարգել, որ էլ ոչ մի հոգի ոչ մի բանից դժգոհ չը լինի, ամենքն էլ ուրախ լինին, ամենքն էլ բախտաւոր: Իր ամենամօտիկ խորհրդակիցը Անահիտն էր: Առաջ նրա հետ էր խորհրդակցում միշտ եւ յետոյ ժողովրդից խելացի մարդկանց հրաւիրում խորհրդի եւ նրանց յայտնում իր միտքը: Բայց Անահիտը այսքանը բաւական չը համարեց, եւ մէկ օր նրա հետ սկսեց այսպէս խօսիլ.

— Տէր իմ Թագաւոր, ես տեսնում եմ, որ դու քո երկրիդ մասին մանրամասն եւ ստոյգ տեղեկութիւններ չունիս: Քո հրաւիրած մարդիկը ամեն բան ուղիղը չեն ասում: Նրանք քեզ միամտացնելու եւ ուրախացնելու համար ասում են՝ ամեն բան լաւ է եւ կարգին, ամենքն էլ գոհ են իրանց վիճակից: Ո՞վ գիտէ, ինչե՞ր են լինում այս բոպէիս քո երկրիդ մէջ, որոնց մասին այդ մարդիկը ոչ մի տեղեկութիւն չեն տալիս քեզ: Ի՞նչ ժամանակ առ ժամանակ պէտք է զանազան հագուստով ու կերպարանքով ման գաս երկրիդ մէջ, երբեմն աղքատի ձեւով մուրացկանութիւն պէտք է անես, երբեմն մշակի հագուստով պիտի երթաս նրանց հետ մշակութիւն անես, երբեմն վաճառականութիւն, մի խօսքով ամեն վիճակի մէջ էլ պէտք է մտնես, որ ամեն վիճակի էլ մօտիկ ծանօթանաս: Աստուած ամենի համար էլ քեզանից հաշիւ է պահանջելու, դու

նրա փոխանորդն ես քո երկրիդ վերայ, պէտք է ամենայն տեղ լինիս եւ ամենայն ինչ տեսնես, եւ ըստ այնմ քո անելիքդ անես:

— Ի՞նչ շատ ճշմարիտ ես ասում: Անահիտ, ասաց Թագաւորը: Հանգուցեալ հայրս այդ սովորութիւնը ունէր: Ինչ որ դու ասում ես, միայն ծերութեան ժամանակ էլ չէր կարողանում կատարել իր ուզածը: Ես իմ որսորդութեան ժամանակ համարեա միեւնոյնն էի անում: Բայց հիմա ի՞նչպէս անեմ: Ես որ երթամ, ո՞վ կը կառավարէ իմ տեղս:

— Ես ինքս կը կառավարեմ, եւ այնպէս կանեմ, որ ոչ ոք չի իմանալ, որ դու բացակայ ես:

— Շատ լաւ. ես հէնց վաղը կարող եմ ճանապարհ ընկնիլ: Քսան օր ժամանակ եմ դնում, երբ որ քսան օրն անցնի եւ ես չը գամ, իմացիր, որ ես կենդանի չեմ: Կամ մի փորձանքի մէջ եմ ընկել:

Ք.

Վաչագան Թագաւորը հասարակ շինականի հագուստով ծպտած՝ ճանապարհ ընկաւ դէպի իր երկրի հեռաւոր կողմերը: Շատ բան տեսաւ, շատ բան լսեց, բայց ամենից անցաւ այն՝ ինչ որ նա տեսաւ իր վերադարձին Պերոժ քաղաքումը:

Պերոժ քաղաքը, որ այժմ աւերակ է, գտնվում էր Կուր գետի ափումը: Բնակիչները կռապաշտ պարսիկներ էին: Կային եւ հայ քրիստոնեաներ, բայց շատ սակաւ էին եւ չունէին ոչ քահանայ եւ ոչ աղօթատուն:

Քաղաքի կէնտրոնումը կար մի շատ ընդարձակ հրապարակ, որ քաղաքի շուկան էր. դրա չորս կողմն էին գտնվում բոլոր արհեստաւորները եւ վաճառականների խանութները:

Մի օր այդ հրապարակումը նստած էր Աւչազանը, մէկ էլ տեսաւ, ահա մի խումբ մարդիկ են գալիս եւ բերում են իրանց հետ մի փառաւոր եւ սպիտակ մօրուքով ծերունի՝ աջ եւ ձախ բազուկները բարձրացրած: Ծերունին շատ ծանր էր գալիս. նրա առջեւ սրբում էին ճանապարհը եւ աղիւսներ դնում ոտների տակին: Աւչազանը մօտեցաւ մի մարդու եւ հարցրեց, թէ ո՞վ է այդ ծերունին: Մարդը պատասխանեց:

— Սա մեր մեծ քրմապետն է, մի՞թէ չես ճանաչում: Տես որքան սուրբ է, որ օտար գետնին չի դնում: որ չը լինի թէ մի որ եւ իցէ միջատ ըկնի ոտքի տակը եւ սպանուի:

Հրապարակի ծայրումը մի կապերտ փռեցին եւ քրմապետը չոքեց նրա վերայ, որ հանգստանայ: Աւչազանը գնաց նրա դիմացը կանգնեց, որ տեսնի ինչ է խօսում այդ մարդը կամ ինչ է անում: Քրմապետը շատ սրատես էր, նա էլ Աւչազանի վրայ նայեց եւ նկատելով նրա օտարական լինելը եւ առաջին անգամ իրան տեսնելը, ձեռով արաւ, որ գնաց մօտը: Աւչազանը մօտեցաւ:

— Ի՞նչ ո՞վ ես, ինչ գործի ես, հարցրեց քրմապետը:

— Ես մի օտար բանուոր եմ, պատասխանեց Աւչազանը, եկել եմ այս քաղաքը մշակութեան:

— Շատ լաւ, կը գաս ինձ հետ, ես քեզ գործ կը տամ եւ լաւ կը վարձատրեմ:

Աւչազանը գլուխ տալով՝ յօժարութիւն ցոյց տուաւ եւ գնաց կանգնեց նրա հետ եղած մարդկանց մօտ:

Քրմապետը իր մօտ եղած քուրմերին մի քանի խօսք փոփոսաց եւ նրանք ցրուեցան այս ու այն կողմ: Եւ մի քանի բոպէից վերադարձան այլ եւ այլ պաշարներով՝ մշակների շալակը տուած:

Երբ որ բոլոր քուրմերը եկան, քրմապետը վեր կացաւ եւ մի եւ նոյն հանդիսով ճանապարհ ըկաւ դէպի իր բնակարանը: Աւչազանն էլ լուռ ու մուկ հետեւեց նրան աւելի հետաքրքրութիւնից շարժուած, որ տեսնի ինչն էր գրադուած այդ քուրմերը, կամ ինչ մարդ է քրմապետը, ինչ բարեգործութիւններ ունի, որ այդպէս սուրբի պէս պաշտվում է: Այդպէս գնացին մինչեւ քաղաքի ծայրը:

Այդ տեղ քրմապետը՝ օրհնելով ճանապարհ ձգող ջերմեռանդ կռապաշտներին՝ յետ դարձրեց, մնացին միայն իր քուրմերը եւ բեռնակիր մշակներն ու Աւչազանը: Իրանք շարունակեցին իրանց ճանապարհը եւ հեռանալով քաղաքից մօտ երկու վերստ. հասան մի պարսպապատ շէնքի եւ կանգ առան նրա երկաթի դռան մօտ: Քրմապետը իր գրպանից հանեց մի տհազին բանալի, բաց արաւ դուռը եւ ամենին ներս անելով՝ կրկին կոպեց: Այստեղ Աւչազանը մի անսովոր սարսուռ զգաց, տեսնելով, որ այստեղից իր կամքով դուրս գնալու հնար չի ունենալու: Աւչազանի հետ եղած մշակներն էլ առաջին անգամն էին մրտնում այս շէնքի մէջ: Նրանք ամենքն էլ իրար երեսի նայելով՝ սկսեցին փոփոսել, թէ ո՞ր բերին մեզ այս մարդիկը: Վերջապէս պարսպի կամարակապ ճանապարհն անցնելուց յետոյ, գրանց առջեւ բացուեցաւ:

մի շատ ընդարձակ հրապարակ, որի մէջ տեղը կար մի գմբէթայարկ մեհան, մանր խուցերով շրջապատուած: Մշակների բռնները ցած դնել տուին այդ խուցերի մօտ, եւ նրանց՝ Վաչագանի հետ միասին՝ քրմապետը տարաւ մեհանի միւս կողմը, այն տեղ բաց արաւ մի նոր երկաթի դուռը եւ ասաց.

— Գնացէ՛ք ներս, այդ տեղ ձեզ գործ կը տան: Նրանք մոլորուածի պէս լուռ ու մունջ ներս մտան եւ քրմապետն այդ դուռն էլ փակեց նրանց քամակից: Այստեղ մեր օտարականները նոր ուշքի եկան, նոր աչք բաց արին եւ տեսան, որ մի ստորերկրեայ ճանապարհի վրայ են կանգնած:

Ք.

— Տղերք, ի՞նչ տեղ ենք մենք, չը գիտէ՞ք, հարցրեց Վաչագանը:

— Ես գիտեմ, որ մենք թակարդի մէջ ենք ընկել, էլ այստեղից ազատուելու չենք, ասեց մէկը:

— Բայց չէ՞ որ այդ մարդը սուրբ մարդ է, մի՞թէ այդպէս բան կանի, ասեց մի ուրիշը:

— Ինչո՞ւ չի անիլ, երեւի այդ սուրբ մարդը գիտէ, որ մենք մեղաւոր ենք, դրա համար մեզ բերաւ ձգեց իր քաւարանը, որ մեղքներս ապաշխարենք:

— Տղերք, կատակի ժամանակ չէ, ասեց Վաչագանը: Ես կարծում եմ, որ այդ դաժան ծերունին սուրբի անուն առած մի զարհուրելի դեւ է, եւ մենք կանգնած ենք այժմ՝ նորա դժոխքի ճանապարհի վրայ: Տեսէ՛ք ի՞նչպէս խաւար է ի՞նչպէս մու՛թ. եւ դեռ ո՞վ դիտէ ինչ տանջանքներ կան մեզ համար պատ-

րաստուած: Բայց ինչո՞ւ ենք քարացել կանգնել այստեղ, էլ յաւիտեան բացուելու չէ՛ այս դուռը: Եկէ՛ք առաջ գնանք, տեսնենք ո՞ւր է տանում մեզ այս անդառնալի ճանապարհը:

Այդ ճանապարհով բաւականին առաջ դնացին եւ յանկարծ նրանց աչքին մի ճրագի աղօտ լոյս երեւաց: Գնացին դէպի այդ ճրագը եւ նրանց առջեւ բացուեցաւ մի լայն քարայտակ, որի չորս կողմից լավում էին խառնաշփոթ աղաղակներ: Վեր նայեցան եւ տեսան, որ մի արհեստական քարայրի մէջ են գտնվում: Դա շինուած էր ցորնի հորի պէս: Վերեւից սկսել էին փորել ժայռը եւ որքան ցած էին իջել, այնքան լայնացրել էին, եւ այդ կերպով միապաղաղ քարի մէջ շինել էին մի ստորերկրեայ գմբէթաձեւ սրահ:

Մեր կալանաւորները մի կողմից ապշած զննում էին այս անելանելի բանը, միւս կողմից խլրջած ալանջ էին դնում, որ տեսնեն որտեղից էին գալիս խառնաշփոթ ձայները: Հէնց այդ միջոցին դրանց գիմացը երեւաց մի ստուեր, որ հետզհետէ մօտենալով ու թանձրանալով՝ մարդու նմանութիւն առաւ: Վաչագանը առաջ գնաց դէպի այդ ստուերը եւ բարձրաձայն կանչեց.

— Ո՞վ ես դու, սատանայ՞ ես, թէ՛ մարդ, մօտեցիր մեզ եւ ասա՛, ո՞րտեղ ենք գտնվում մենք:

Ուրուականը մօտեցաւ եւ դողդողալով կանգնեց նորեկների առջեւ: Դա մի մարդ էր, մեռելի կերպարանքով, աչքերը խոր ընկած, այտերը ցցուած, մեղերը թափուած, մի մերկ կմախք, որի բոլոր ոսկորները համրվում էին: Այդ կենդանի մեռեալը՝ սրա-

ցած ծնօտիքը հազիւ շարժելով՝ հեկեկալով ու կա-
կազելով ասեց.

— Եկէ՛ք իմ ետեւիցս, ես ձեզ ցոյց կտամ թէ
ինչ տեղ էք ընկել գուք:

Գնացին մի նեղ անցքով եւ մտան մի ուրիշ բոյն-
այնտեղ տեսան սառը գետնի վրայ վայր թափուած
մերկ մարդիկ, որոնք աղեկտուր տնքոցով փչուած էին
իրանց վերջին շունչը: Այդ տեղից անցան մի ուրիշ
որջ, եւ այնտեղ տեսան կարգով շարուած ահագին
կաթսաներ, որոնց մէջ կերակուր էին եփուած մի բանի
մեռելագոյն մարդիկ: Վաչագանը մօտեցաւ այդ կաթ-
սաներին, որ տեսնէ ինչ է նրանցում եփուածը, եւ
երբ որ տեսաւ, քստմնելով յետ քաշուեցաւ, եւ ըն-
կերներին չասեց, թէ ինչ էր իր տեսածը: Այդ տե-
ղից մտան մի աւելի երկար սրահ, եւ այդ տեղ տե-
սան զանազան արհեստաւորներ խառնի խուռն աշխա-
տելիս, մի քանիսը մի մի բան էին ասըղնեգործում:
միւսները նրանց կողքին մի մի բան էին հիւտում:
մի քանիսը կար էին անում: միւսները ոսկերջուծիւն:
Այսպէս հարիւրաչափ մարդիկ այստեղ աշխատում էին
աղօտ լուսի տակ, ամենքն էլ մեռելի գոյն առած:

Այս ամենը ցոյց տալուց յետոյ՝ առաջնորդող
մարդը կրկին տարաւ նրանց առաջուայ սրահը եւ
այնտեղ ասաց.

— Այն գիւական ծերունին, որ ձեզ խաբել բե-
րել է, մեզ ամենիս էլ նա է բերել այս տեղ: Թէ քանի
ժամանակ է, որ ես այստեղ եմ, ինձ յայտնի չէ,
որովհետեւ այստեղ որ ու գիշեր չկայ, այլ կայ միայն
մի անվերջ խաւար: Այսքանը միայն գիտեմ, որ ին-
ձանից հին մարդ չկայ այստեղ ինձանից առաջ եւ
ինձ հետ եկող մարդիքը կոտորուել են ամենքն էլ:

Այստեղ բերում են երկու տեսակ մարդիկ, արհես-
տաւոր եւ անարհեստ: Արհեստաւորներին աշխա-
տեցնում են, մինչեւ իրանց մահը, իսկ արհեստ
չը գիտցողներին տանում են սպանդանոց, որ ես ձեզ
ցոյց չը տուի, եւ այդ տեղից բերում են այն խոհա-
նոցը, որ գուք տեսաք: Ահա մի այսպիսի զարհուրելի
տեղ է այստեղը: Ծերունի դեւը մենակ չէ, նա ունի
հարիւրաւոր գործակիցներ, որոնք ամենքն էլ բուր-
մեր են: Այս դժոխքի վրայ է նրանց բնակարանը:

— Դու այս աստ, հիմա մեզ ի՞նչ են անելու,
հարցրեց Վաչագանը:

— Մի եւ նոյնը կանեն, ինչ որ միւսներին: Այլ որ
ձեզանից արհեստ գիտէ, կապրի մինչեւ մեռնիլը, իսկ
ով որ չգիտէ, նրան կը տանեն սպանդանոց: Ես հի-
մա մեռելատանն եմ, ըստ որում յայտնեցի, որ էլ
աշխատելու ուժ չունիմ: Բայց Աստուած հոգիս չի
առնում, երեւի ուղում է ինձ լոյս աշխարհքի արժա-
նացնել. եւ գիտէ՛ք, ես հաւատում եմ, որովհետեւ
երազումն ինձ երեւաց մի կինարմատ՝ գլխին թա-
գածեւ սաղաւարտ, ձեռին երկսայրի սուր, մի հրե-
զէն ձիու վրայ նստած եւ ասեց ինձ. «Մի յուսա՛հա-
տուիր, Վաղինակ, ես կը գամ շուտով եւ ձեզ ա-
մենիդ կազատեմ»: Ես վաղուց մեռած կը լինէի, եթէ
այդ հրաշագեղ Թագուհին ինձ յոյս տուած չը լինէր,
նրա տուած յոյսը իմ հոգուս սնունդ է տալիս, եւ
ինչքան թոյլ եմ մարմնով, այնքան ուժեղ եմ հոգ-
ւով: Ահա իմ Վաչագան, որ տեղ եմ, ինչու ես
մոռացել քո Վաղինակին: . . .

Վաչագանը, որ մինչեւ այդ ժամանակ մի թմրած
վիճակի մէջ էր եւ պատմողի խօսքերը միայն զնգ-
զնգացնում էին նրա ականջի թմբուկը առանց տպա-

ւորուելու մտքի վրայ, վերջին խօսքերը սթախեցրին նրան իբրև մի խոր քնից, եւ նա սկսեց յիշել երազի նման «Թագուհի», «Վաղինակ», «Վաչագան», սա սեց այս բառերը: Ուրեմն սա մեր Վաղինակն է: Այս մտածելով եւ ուշքի գալով ուզում էր վրան ընկնիլ եւ գգուիլ, ուզում էր յայտնել, թէ ինքն է Վաչագանը, բայց մէկ էլ չը հաւատարով իր ականջին՝ կրկին հարցրեց՝ թէ ո՞վ է նա եւ ինչպէս է ընկել այդ տեղ:

Վաղինակը իւր պատմութիւնն սկսեց շատ հեռուից եւ Վաչագանին անծանօթ առարկայից: Իսկ այդ միջոցին Վաչագանն սկսեց մտածել, որ լաւ չի լինիլ, եթէ ինքը յանկարծ յայտնէ իր ով լինելը, ըստ որում մի այդպիսի յայտնութիւն՝ թէ՛ ուրախութիւն եւ թէ՛ կսկիծ լինելով՝ կարող էր սրի պէս կտրել նրա կեանքի բարակացած թելը: Այդ պատճառով ընդհատեց նրա պատմութիւնը, ասելով—

— Քո անունդ, ինչպէս լսեցի, Վաղինակ է:

— Վաղինակ է, այո՛, Վաղինակ... ես մի ժամանակ.....

— Եղբայր Վաղինակ, շատ խօսիլը քեզ շատ վնաս է: Ապրիր, մինչեւ քո երազը կատարուի: Ես հաւատում եմ՝ քո երազին, եւ շնորհակալ եմ, որ յայտնեցիր մեզ: Այսուհետեւ մենք էլ կապրինք այդ յուսովը: Լաւ կանես, որ քո միւս արհեստակիցներին էլ յայտնես քո երազը: Ես ինքս երազ մեկնող եմ՝ հաւատացնում եմ՝ քեզ, որ երազդ պիտի կատարուի տեսածիդ պէս: Բայց ահա ոտքի ձայն է գալիս, դու գնա քո տեղը:

Վաչագանի հետ եկածները թուով վեց հոգի էին: Հարցրեց նրանց, թէ արդեօք մի որ եւ իցէ արհեստ գիտե՞ն: Մինն ասեց, որ գիտէ կտաւ կտործել, երկրորդը դերձակութիւն գիտէր, երրորդը մետաքսագործ էր, միւս երեքը ոչ մի արհեստ չը գիտէին:

— Վնաս չունի, որ դուք արհեստ չը գիտէք, ասեց Վաչագանը, ես կասեմ, որ դուք ամենքդ ինձ համարուեստ էք, իսկ ես շատ լաւ արհեստ գիտեմ:

Ոտնաձայնը արձագանգ տալով հետզհետէ մօտեցաւ եւ նրանց առջեւ կանգնեց մի դաժանատեսիլ քուրմ՝ հետն առած մի խուլմը զինուած մարդիկ:

— Ի՞նչ էք նոր եկածները, հարցրեց քուրմը:

— Այո՛, ծառաներդ ենք, պատասխանեց Վաչագանը:

— Ձեզանից ո՞վ է արհեստ իմանում:

— Մենք ամենքս էլ համարուեստ ենք, գիտենք շատ թանկագին դիպակ գործել: Մեր գործուածքի մի կշիռը հարիւր կշիռ օսկի կարծէ: Մենք մեծ գործարան ունէինք, բայց պատահմամբ կրակ ընկաւ այրուեց եւ մենք ընկանք պարտքի տակ եւ խեղճացանք: Եկանք քաղաք, որ մի գործ գտնենք մեզ համար, հանդիպեցանք մեծ քրմապետին եւ նա մեզ բերաւ այստեղ:

— Շատ լաւ. բայց մի՞թէ ձշմարիտ այդ չափ թանկ կարծէ ձեր գործուածքը:

— Մեր ասածի մէջ սուտ չկայ, չէ՞ որ պիտի ստուգէք:

— Ի հարկէ ես շուտով կիմանամ, թէ որքան

ճշմարիտ է ձեր ասածը. հիմա ասեցէք, ի՞նչ նիւթեղէն եւ գործիքներ են հարկաւոր, որ ես բերեմ:

Վաչագանը յայտնեց մի առ մի, թէ ի՞նչ ու ի՞նչ է հարկաւոր: Մի քանի ժամից յետոյ ամեն ինչ պատրաստ էր: Քուրմը պատուիրեց, որ երթան արհեստատուներ, այնտեղ աշխատեն եւ նրանց հետ կերակրուին:

— Այնտեղ մեր գործը լաւ չի յաջողիլ, ասաց Վաչագանը: Մեզ հարկաւոր է ջուկ եւ ընդարձակ տեղ, եւ այս տեղը ամենից յարմար է: Մեր գործի նրբութիւնը պահանջում է առատ լոյս, ազօտ լոյսի տակ ոչինչ չենք կարող կատարել: Իսկ ինչ վերաբերում է մեր կերակուրին, պէտք է գիտենաք, որ մենք մսակեր չենք, սովոր չենք այդ կերակուրին: Հէնց որ միս ուտենք, խսկոյն կը մեռնենք, եւ դուք կը զրկուիք այն մեծ օգուտից, որ մեղանից կարող էք ստանալ: Ճշմարիտն եմ ասում, որ մեր գործի մի քաջը հարիւր քաջ ոսկի կարժէ

— Նատ լաւ, ասաց քուրմը, ես ձեզ համար կուզարկեմ հաց եւ բուսեղէն կերակուր, դուք կու՛նենաք եւ առատ լոյս, բայց եթէ ձեր գործը այնպէս չլինի, ինչպէս խոստանում էք, ես ձեզ ամենիդ սպանդանոց կուզարկեմ: Եւ սպանելուց առաջ՝ ենթարկել կը տամ չարաչար տանջանքների:

— Մեր ասածի մէջ ոչինչ սուտ չը կայ, եթէ ուզում էք մեր խոստացած շահն ստանալ, պէտք է միայն կատարէք մեր ուզածը:

Քուրմը կատարեց իր խոստումը: Նրանց համար ուղարկում էր սպիտակ հաց, կանաչեղէն, կաթ, մածուկ, պանիր եւ զանազան չոր ու թարմ մրգեր: Վաղի՛նակն եւս մասնակցեց այդ սնունդին, միւսնե-

րին եւս նշխարքի պէս բաժանում էին ծածկաբար սպիտակ հացից, որ հաղորդութեան տեղ էր բռնում եւ կենաց հացի պէս կենդանութիւն տալիս նրանց: Վաղի՛նակը նոր սնունդի ազդեցութիւնով հետզհետէ կազդուրուեցաւ եւ կենդանի մարդու կերպարանք առաւ: Վաչագանն սկսեց իր գործը եւ իր ընկերներին էլ իրան օգնական շինեց: Արժ միջոցում պատրաստեց մի կտոր շատ պատուական դիպակ այնպիսի նախշերով, որոնք եթէ ուշադրութեամբ դնէին, եւ իմանային նրանց խորհուրդը, նոյն դժօխքի պատմութիւնը պիտի կարգային նրանց մէջ:

Քուրմը եկաւ, տեսաւ պատրաստուած դիպակը, եւ մնաց հիացած: Վաչագանը ծալելով իր գործքը ինչպէս պէտք էր՝ եւ յանձնելով քուրմին, ասեց.

— Ես առաջ ասեցի, որ մեր գործուածքի մի կշիռը հարիւր կշիռ ոսկի կարժէ, բայց հիմա հարկաւոր եմ համարում ասել, որ դա իմ ասածի կրկնապատիկը կարժէ, ըստ որում դրա վրայ կան այնպիսի թալիսմաններ, որ հագնողին միշտ զուարթ եւ ուրախ կը պահեն: Այս կայ միայն, որ հասարակ մարդիկը դրա գինը չեն իմանալ: Գրա գինը կիմանայ միայն Անահիտ թագուհին, եւ բացի նրանից ոչ ոք չի էլ համարձակիլ հագնել մի այսպիսի թանգազին գործուածք:

Արժաթամուր քուրմը աչքերը չորս բաց արաւ, երբ որ իմացաւ դիպակի իսկական արժէքը: Այդ մասին նա խորամանկ քրմապետին ոչինչ չը յայտնեց եւ մինչեւ անգամ ցոյց չը տուաւ նրան: Ազդեց որ թագուհու տեսութեանը միայն ինքն արժանանայ, եւ նրանից առած աւելի ոսկիքը ինքը վայելի

Երևանի մարտի 22-ին

Անահիտը Վաչագանի բացակայութեան ժամանակ լաւ էր կառավարում երկիրը եւ ամենքն էլ գոհ էին առանց խմանալու, թէ նա է կառավարողը: Բայց ինքը սաստիկ մտատանջութեան մէջ էր ընկել: Ըստ որում քսան օրից արդէն տասն օր էլ անցել էր: Բագաւորը չէր վերադարձել: Նա գիշերը հանգիստ չուներ. սարսափելի երազներ էր տեսնում եւ յանկարծ վեր թռչում: Ամեն բան փոխուել էր նրա աչքումը եւ ամեն ինչ մի անսովոր յատկութիւն ստացել: Զրանգին անդադար օւնում ու վնգստում էր եւ Թագուհու օտններն ընկնելով աղիոզորմ կերպով կանչում ու նրան աւելի եւս մտատանջութեան մէջ ձգում: Վաչագանի ձին անընդհատ խրխնջում էր մայրը կորցրած քուռակի պէս եւ իր ախորժակը կորցնելով օրէցօր նիհարանում էր: Մարի հաւերը կանչում էին աքաղաղի պէս: Իսկ աքաղաղները փոխանակ լուսաբացին կանչելու երեկոյին էին ծկլթում փասիանի ձայնով: Պարտիզի սոխակները ընդհատել էին իրանց ծրվոցը եւ նրանց տեղ լսվում էր գիշերները բուերի վայելներ: Այլ եւս չէին քչքչում Թարթառի կոհակները ուրախ ուրախ թռչկոտելով, այլ վա՛շ, վի՛շ, վա՛շ, վի՛շ, անելով անցնում էին պարօպի տակով տիւր ու արտում: Արիատիրա Անահիտը մի անսովոր երկիւղի մէջ էր ընկել եւ իր իսկ ստուերը նրա առջեւ վիշապի պէս էր ձգվում: Մի հասարակ թխկոցից, մի սովորական գոչիւնից նա վեր էր թռչում եւ սպառում: Երբեմն ուզում էր կանչել իշխաններին եւ յայտնել նրանց Թագաւորի բացակայութիւնը եւ անյայտանալը, բայց վախենում էր, թէ

մի գուցէ դրա հետեւանքը վատ լինի, մի ապստամբութիւն ծագի երկրի մէջ եւ խռովութիւն ընկնի:

Մէկ առաւօտ էլ սաստիկ սրտնեղած ման էր գալիս պարտիզումը, իր ծառաներից մինը ներս եկաւ եւ յայտնեց նրան, թէ մի օտար վաճառական է եկել եւ ասում է, որ մի երեւելի բան ունի վաճառելու: Թագուհուն: Անահիտի սիրտն սկսեց մի անսովոր կերպով տրոփել: Հրամայեց՝ որ շուտով ներս բերեն այն մարդուն:

Ներս եկաւ մի դաժան կերպարանքով մարդ, խոր գլուխ տուաւ Թագուհուն եւ արծաթէ սինու վրայ դրած մի ոսկէ դիպակ դրաւ Թագուհու առջեւ: Անահիտը վեր առաւ զննեց դիպակը եւ ուշ չը դարձնելով նախշերի վրայ. հարցրեց գինը:

— Իր կշռովը երեք հարիւր կշիռ ոսկի կարծէ, ողորմած Թագուհի: Աւելում եմ ասել, որ ինձ վրայ այդքան է նստել միայն գործքն ու նիւթը, իսկ աշխատանքն էլ թողնում եմ քո ողորմածութեան կամքին:

— Մի՞թէ այդքան թանգ կարծէ:

— Աղջ լինի Թագուհին, դրա մէջ կայ մի այնպիսի զօրութիւն, որ անգնահատելի է: Դրա վրայ եղած նկարները հասարակ նախշեր չեն, այլ թալիսմաններ են. իսկ այդ թալիսմանները այն զօրութիւնն ունին, որ դրա հագնողին միշտ զուարթ, միշտ ուրախ կը պահեն: Դրա հագնողը կեանքի մէջ տիրութիւն չի տեսնի:

— Մի՞թէ այդպէս. ասաց Անահիտը եւ սկսեց բաց անել դիպակը եւ ուշի ուշով զննել նրա նկարները, որոնք ոչ թէ թալիսմաններ, այլ ծաղկազրեր էին: Ա-

նա՛հար լուռ ու մունջ կարգաց նրանց մէջ հետեւեալ խօսքերը: Ս. Յովն. 14. 27. «Երբ մի օր ժամ անման Անահիտ» եւ ընկել եմ մի սու- «կալի դժոխքի մէջ: Այս դիպակ բերողը նոյն դժոխքի «վերակայուններից մէկն է: Ինձ մտա է եւ Վաղի- «նակը: Իժոխքը գտնվում է Պերոժ քաղաքից դէպի «արեւելք մի պարսպապատ մեհեանի յատակում: Եթէ «շուտ օգնութեան չհասնես» մենք կորած ենք յա- «ւրեան»:

«Վաղաբան»:

Անահիտը մէկ անգամ կարգաւոր չբաւականա-
ցաւ երկրորդ եւ երրորդ անգամ էլ կարգաց ըստ
որում իր աչքերին չէր հաւատում: կարգաց եւ չոր-
րորդ անգամ: միայն այս անգամ ոչ թէ կարգում էր
խնկապէս այլ մտածում էր թէ ինչ անելու է: Աչքը
ձգած գրեթէ երկար մտածելուց յետոյ դարձաւ դէպի
վաճառականի հագուստի մէջ ծպտուած քուրմը եւ
ուրախ դէմքով ապաց.

— Ի՞նչ ճշմարիտ ես ասում: քո դիպակիդ նկար-
ները ուրախացնելու զօրութիւն ունին: Ես այսօր շատ
տխուր էի: բայց այս բոպէիս մի անպատմելի ուրա-
խութիւն եմ զգում: Ի՞մ կարծիքով այս դիպակը անգնա-
հատելի է: Եթէ սրա համար իմ թագաւորութեան կէտը
պահանջելը եւ խնայելու չէի: Բայց գիտե՞ս ինչ կայ
ի՞մ կարծիքով ոչ մի գործ կարող չէ իր գործողից
աւելի զօրաւոր լինել: Այսպէ՛ս է թէ ոչ:

Թագուհին սո՛ղ լինի, ձեր կարծիքը շատ ճշմա-
րիտ է. արարածը կարող չէ հաւասարուիլ արարողին:

— Եթէ դու էլ գիտես, որ այդպէս է պէտք
է բերես ինձ մտա սրա գործողին, որ ես վարձա-
տրեմ նրան նոյնպէս, ինչպէս եւ քեզ: Ի՞նչ էլ լսած

կլինիս, որ ես արհեստին մեծ նշանակութիւն եմ
տալիս, եւ պատրաստ եմ ամեն մի լաւ արհեստա-
ւորին նոյնպէս վարձատրել: ինչպէս իմ ամեն մի
քաջ զօրականին:

— Ողորմած թագուհի, ես տեսած չեմ դրա
գործողին եւ չեմ ճանաչում: Ես մի վաճառական
մարդ եմ, այս կտորը գնել եմ Հնդկաստանումը մի
հրէայից, իսկ հրէան գնել էր մի արաբից: արաբն
էլ՝ ո՞վ գիտէ, սլամից կամ որ աշխարհից:

— Բայց դու՛ կարծեմ՝ ասեցիր, թէ գործն ու
նիւթը այսքան կարժէ, եւ չասեցիր թէ ես այսքա-
նով եմ գնել. սրանից երեւաց, որ դու ինքդ ես
գործել տուել:

— Ողորմած թագուհի, ինձ այդպէս էին ասել
Հնդկաստանումը, ես էլ.....

— Սպասիր, սրտեղ է քո Հնդկաստանը, այստե-
ղից մինչեւ Պերոժ կը լինի:

— Այ, ողորմած թագուհի, Պերոժը մեր կշտին
է, իսկ Հնդկաստանը երեք չորս ամսուան ճանապարհէ:

— Բայց գիտե՞ս, եթէ ես ուզեմ ամ կարող
եմ քո Հնդկաստանը մինչեւ Պերոժ մտեցնել: Կա-
րո՞ղ ես ասել ինձ, թէ դու ո՞վ ես, ի՞նչ տեղացի ես,
ի՞նչ ազգից ես, ի՞նչ կրօնի ես, սրտեղ ես ծնուել,
սրտեղ ես կենում այժմ, ի՞նչ գործի ես ծառայում:

— Ողորմած թագուհի.....

— Լռի՛ր, ես քեզ ողորմելու չեմ քո բե-
րած թախամաներդ ինձ յայտնեցին քո ով լինելդ:
Ծառաներ, բռնեցէք այս մարդուն եւ ձգեցէք մթին
բանդի մէջ:

2.

Վաչագանը իր ազատուելու մասին էլ ոչ մի կասկած չունէր: Կամենայով ընկերները մէջն էլ ազատութեան յոյսը սաստկացնել: դարձաւ դէպի Վաղինակը եւ ասաց.

— Եղբայր Վաղինակ, մի երազ էլ ես տեսայ բոլորովին քո տեսածի նման: Ես այնպէս եմ կարծում, թէ մենք Հէնց այսօր թէ այս գիշեր պիտի ազատուինք: Բայց գիտե՞ս ինչ կայ, Վաղինակ, մենք եթէ այս խաւարից յանկարծ լոյս աշխարհ դուրս գանք, դրսի լոյսը մեզ համար այնքան սաստիկ կլինի, որ մենք ոչինչ չենք տեսնիլ. եւ կարելի է թէ մեր աչքերը վնասուին էլ: Այս բանը ես նրա համար եմ ասում, որ երբ դուրս գալու կլինինք եւ կըտեսնէք, որ լոյսը ծակծկում է կամ ոչինչ չէք տեսնում: Բակեցէք աչքներդ, մինչեւ քիչ քիչ սովորէք: Ես շատ եմ տեսել մթին բանդից դուրս եկած մարդիկ, նրանցից եմ իմանում:

— Նրանի՛ թէ դուրս գանք միայն այս սպանդարանից, թէ կուզ աչքներս կուրանայ, վնաս չունի. բայց, վարպետ եղբայր, քո այդ ասածդ մի բան ձրգեց միտս, որ չեմ կարող չասել: Մի անգամ ես ու թագաւորի որդին որսորդութիւն անելիս իջանք մի աղբիւրի մօտ՝ շատ դադրած ու քրտնած: Մօտակայ գիւղի աղջկերբը շրջապատել էին աղբիւրը եւ հերթով լցնում էին իրանց ամանները: Իշխանա ջուր ուզեց, աղջիկներից մինը լցրեց փարջը, որ բերի տայ իրան, մի ուրիշ աղջիկ առաւ նրա ձեռից փարջը եւ դարտկեց: Յետոյ ինքը սկսեց նորից լցնել, բայց էլի դարտկեց, եւ այսպէս կրկնեց նա քսան թէ երեսուն

անգամ: սուտ չեմ կարող ասել, լաւ միտս չէ: Իմ բարկութիւնս սաստիկ եկաւ, բայց իշխանիս շատ հաճելի թուաց աղջկայ արարմունքը, մանաւանդ երբ նա ջուր բերելուց յետոյ յայտնեց, թէ իր միտքը չար չէր, այլ տեսնելով որ յոգնած ու քրտնած ենք, հարկաւոր համարեց ուշ հասցնել սառը ջուրը, մինչեւ մենք փոքր ինչ շունչ առնենք եւ հովանանք: Հիմա քո ասածն էլ նրա ասածի նման է: Եւ գիտէ՞ք արդեօք, որ այն ջուր տոռող աղջիկն է այժմ՝ մեր Քագուհին: Վաչագանը նրան տեսնելուց յետոյ՝ էլ ուրիշ աղջիկ չուզեց. վճռաբար ասեց, կուզէք՝ նա է, չէք ուզիլ՝ նա է: Քագաւորը ճարահատած՝ ինձ ուղարկեց նրա հօր մօտ հարսնախօսութեան. բայց աղջիկը չը յօժարեց, թէ ես արհեստ չը գիտցողին չեմ ուզիլ: Ես այն ժամանակ մտքումս ծիծաղեցի, բայց էլի իշխանս իմացաւ նրա խելացի միտքը եւ մի տարումը սովորեց շատ գեղեցիկ դիպակ գործել, բոլորովին քո գործածիդ պէս: Իսկ ես՝ երբ որ ընկայ այս դժոխքի մէջ, նոր իմացայ նրա խօսքի նշանակութիւնը:

— Բայց դու ինձ այս ասա, եղբայր Վաղինակ, պատճառն ի՞նչ է, որ մենք թագուհուն ենք տեսնում երազներումս եւ ոչ թէ թագաւորին:

— Ո՛վ գիտէ, այդ բանը դու ինձանից լաւ կիմանաս, ըստ որում երազի մէկնողը դու ես, եւ ներքի ինձ որ երեսիդ ասեմ, ասածիս մէջ կեղծաւորութիւն չկայ. դու իմ աչքումս մի շատ իմաստուն մարդ ես երեւում, դու որ կարողացար դժոխքի արբանեակներից մարդու կերակուր ստանալ, դու էլի շատ բան կարող ես անել, եւ ես դեռ զարմանում եմ, որ մի հրաշքով յանկարծ չես չքաց-

նում այս տարտարոսը եւ մեզ ամենիս փրկութիւն տալիս: Եթէ Աստուած տայ, որ մենք այս դժոխքից ազատուինք, ես հաւատացած եմ, որ թագաւորն իսկոյն կը կանչէ քեզ եւ իր ամենամօտիկ խորհրդա- կիցը կանէ:

— Եւ այդ ի հարկէ, քո շնորհիւ կըլինի՛, ըստ որում թագաւորին ես ծանօթ չեմ: Բայց ուր գիտէ, թէ ինքը թագաւորը ինչ վիճակի մէջ է այժմ, գուցէ նա էլ մի ուրիշ դժոխքի մէջ է ընկել եւ ինձ նման զարբաբէ գոծում: Բա էլ որ օրուան համար է ջուր- հակ դառել:

— Քո խօսքերդ խորհրդաւոր են թվում ինձ... բայց չէ:.. Ինչպէս կարելի է, որ իմ Վաչագանին քո օրն ընկած տեսնեմ, լաւ է որ ես մեռնիմ այս րոպէիս:

— Իմ խօսքերիս մէջ ոչինչ խորհրդաւոր բան չը- կայ, եղբայր Վաղինակ, ես այն եմ ասում, ինչ որ սրտինս է: Իմ կարծիքով թագաւորն էլ մեզ նման մի մահկանացու մարդ է, մեզ նման ամեն փորձու- թիւնների ենթակայ: Մենք հիւանդանում ենք, նա էլ է հիւանդանում: մեզ սպանում են, գերի են տա- նում, նրան էլ են այդպէս անում: Նա էլ է ջուրն ընկած ժամանակ մեզ պէս խեղդվում: կրակն ընկած ժամանակ մեզ պէս այրվում: նրա կերածն էլ է մի փոր հաց, այն էլ գուցէ աւելի դառն:

— Այդ շատ ճշմարիտ ես ասում, վարպետ եղ- բայր, բայց իմ կարծիքով թագաւորն այնքան խո- հեմ պէտք է լինի, որ ինձ նման լոկ հետաքրքրու- թիւնից շարժուած՝ քրմապետի ետեւից չերթայ եւ ընկնի նրա դժոխքի մէջ:

— Այդ մի փորձանք է, եղբայր Վաղինակ: Մի՞-

թէ թագաւորը կարող է կարծել, որ սուրբ քրմա- պետը մի զարհուրելի դեւ է. մի՞թէ նա կարող է կարծել, թէ կան այնպիսի մարդիկ, որոնք քսոմունի եղեռնագործութիւնը իրանց համար մի գուարձու- թիւն են համարում: Զէ, Վաղինակ, աշխարհիս երե- սին ոչ մի մահկանացու ազատ չէ փորձանքից. այս- օրուան բախտաւորը կարող չէ իմանալ, թէ վաղը ինչ անբախտութեան մէջ պիտի ընկնի: Բայց ուրիշ բան է, եթէ վերահաս վտանգը առջեւդ կանգնած՝ երեւում է իր իսկական կերպարանքով: Խելքը գլխին մարդը՝ երբ որ պատահում է մի վարար գետի, գըլ- խապատառ ներս չի ընկնում, այլ փնտրում է նրա ծանծաղուտը: Դու ինչ կուզես ասա՛, բայց մեր տե- սած երազը ցոյց է տալիս, որ թագաւորը նմանա- պէս ընկած է մի փորձանքի մէջ, եւ իմ սիրտն ա- սում է, որ նա կազատուի միայն այն ժամանակ, երբ որ կազատուինք մենք ինքներս:

— Եւ ի հարկէ նա ինքը կը լինի ազատած մեզ իր զիպակագործութեան շնորհիւ: Իմ սիրտս էլ ա- սում է, որ այս րոպէիս ես լսում եմ իմ թագա-ւորի ձայնը. այդ ձայնը հէնց առաջին անգամ լսե- լիս թափանցել է սրտիս մէջ: Բայց արդեօք հաւա- տում իմ ականջին, ի՞նչ կասես, ասա՛ ինձ կտրական:

— Ո՛չ, ո՛չ, մի հաւատար, բայց հաւատա՛ այն ձայնին, որ գրսից կըլսես: Ականջը դրէք, ահա՛ ձայներ են լսվում, կարծես դժոխքի գուռն է գըրդում, երեւի փրկիչն արդէն մօտեցել է, իմանց տուէք ամեն- քին, որ գան այստեղ պատրաստ կենան.

Անահիտը երբ որ բանդարկեց ծպտած քուրմին, իսկոյն փչել տուաւ պատերազմական փողերը: Ահա-գին փողերի այդ յանկարծական որոտայր, յայտնի նշան էր, որ մի մեծ վտանգ է պատահել աշխարհին: Մի ժամ չանցած՝ բոլոր քաղաքացիք թափուեցան պալատի առջեւ եւ այդ տեղ սկսան խռնիլ ու տատանիլ լծացած հեղեղի պէս: Ոչ ոք չէր իմանում թէ ինչ է պատահել: ամենքը շնչատպառ միմեանց էին հարցնում եւ ոչ մէկից մի որոշ պատասխան չէին ստանում: Յանկարծ պատշկամբի վերայ երեւեցաւ Անահիտը՝ ոտից մինչեւ գլուխ սպառազինուած, եւ դէպի ժողովուրդը դառնալով այսպէս խօսեց.

«Ձեր թագաւորի կեանքը վտանգի մէջ է: Այս րոպէիս իմացայ թէ ինչ տեղ է ընկել: Նա գնացել էր իր երկրի մէջ պտըտելու, որ ժողովրդի կարիքներն ու հոգսերը աչքով տեսնի: Չար մարդկանց է հանդիպել եւ ընկել է մի տարտարոսի մէջ: Ել ուրիշ բան չունիմ յայտնելու ձեզ առ այժմ: Ժամանակ չպէտք է կորցնել: Ո՛վ որ սիրում է իր թագաւորին, սըմ համար թանգ է նրա կեանքը, շուտով ձիաւորուի եւ գայ իմ հտեւիցս: Մենք պէտք է կէսօր չեղած՝ հասնենք Պերոժ քաղաքը: Ես արգէն պատրաստ եմ եւ ձեզ եմ սպասում: Դէ՛հ, գնացէ՛ք եւ շուտով պատրաստուեցէ՛ք»:

Մի ակնթարթի մէջ ցրուեցաւ ժողովուրդը՝ գոչելով կեցցէ՛ թագաւորը, կեցցէ՛ թագաւորին, եւ մի ժամ չանցած արգէն ամենքը զինուած պատրաստ էին: Քաջասիրտ օրիորդներն ու աիկիսներն էլ երբ որ իմացան, թէ թագուհին պիտի առաջնորդէ զօր-

քին, նմանապէս զրահաւորուեցան ու ձիաւորուելով շրջապատեցին թագուհուն:

Մի կատարեալ հիացք էր Անահիտը սպարապետի զգեստի մէջ: Կրակոտ ձիու վրայ նստած, ոսկեզօծ զրահով պատած, մազերը սաղավարտի մէջ անփոփած, լայնաշեղբ թուրը կապած, վահանը թիկունքից կախած: Այս բոլորը նրա արեգնատիպ դէմքի եւ հրաւառ աչքերի հետ մի ահեղ կերպարանք էին տուել նրան:

Երբ որ քաղաքից դուրս եկան տափարակ դաշտը, Անահիտը դարձրեց իւր ձիու գլուխը եւ այս ու այն կողմ՝ քշելով՝ հրամաններ արձակեց, եւ մի քանի րոպէի մէջ կարգաւորելով ամբողջ այրուծին, գոչեց բարձրաձայն «յառաջ» եւ ինքն առաջ անցնելով ասպանդակեց ձին եւ մի վայրկենի մէջ աներեւոյթացաւ: Հեռուից երեւում էր միայն ձիու բարձրացրած թանձր փոշին, որ ամպի պէս մինչեւ երկինք էր հասնում: Երկու ժամից յետոյ նա իւր հրեղէն ձիով կանգնած էր Պերոժ քաղաքի հրապարակի մէջ մեն մենակ: Կռապաշտ քաղաքացիք նրան երկնքից իջած մի նոր աստուած համարելով՝ խուռն բազմութիւնով չորեցին նրա առջեւ եւ գլխները մինչեւ գետին կորացրին:

— Ո՛ւր է ձեր քաղաքապէպը, գոչեց Անահիտը սպառնալից ձայնով:

Մուսկ չորածներից մինը վեր կացաւ եւ դողդոզալով ասեց.

— Ծառայդ եմ այստեղի քաղաքապետը:

— Դո՛ւ ես ուրեմն, որ այնքան անհոգ ես, որ չը գիտես թէ ինչ է գործվում քո աստուածների բնակարանում:

Ի՞նչ է Ծառադ եմ: Ես ոչինչ չը գիտեմ:

— Դու կարելի է թէ չը գիտես էլ թէ որտեղ է գտնվում ձեր տաճարը:

— Ի՞նչպէս չը գիտեմ: Ծառադ եմ: շատ լսու գիտեմ:

— Առջ անցիր ուրեմն...

Կէս ժամ չանցած ամբողջ քաղաքը գլջուած գնում էր Անասիտի ետեւից: Երբ որ մօտեցաւ Մեհանի պարիսպներին, քուրմերը կարծեցին թէ ուխտաւորների մեծ բազմութիւն է եկողը: շտապով բաց արին դուռը: Բայց երբ ներս խոնուեցաւ ժողովուրդը, երբ տեսան զրահաւորուած հրաշագեղ ասպետի ըստ պառնալից դէմքը եւ իրանց ուշ չը դարձներ, մի անսովոր սարսափի մէջ ընկան: Անասիտը մի ընդէի մէջ գտաւ տարտարոսի դուռը եւ դառնալով քաղաքացիներին՝ հրամայեց.

— Բաց արէք ահա այս դուռը:

Մինչդեռ քաղաքացիտի հրամանով մի քանի սնծինք պատրաստվում էին կտորատել դուռը: Տերունի քրմնպետը վերահաս վտանգը տեսնելով, դուրս եկաւ իր մեհնակահան զգեստով, որ ժողովրդի վրայ սարսափ ձգէ՝ եւ յետ մղէ: Երբ որ իր սպիտակ շուռլառը ձգած, քրմնպետական երկճիւղ ու երկայն թափը գլխին դրած եւ գաւազանը ձեռին դուրս եկաւ ուռած ու փքուած՝ ժողովուրդը ճանապարհ բաց արաւ եւ յետ քաշուեց ահ ու դողով: Ես մօտեցաւ Անասիտին եւ պատգամախօսի ձայնով աղաղակեց:

— Ի՞նչ ես ուզում, ի՞նչ ես անում, յետ քաշուիր այդ տեղից:

Անասիտը իւր բարկութիւնը հազիւ զսպելով՝ ասեց.

— Ես հրամայում եմ որ այս դուռը բացուի:

— Ո՞վ է կարող հրամայել այստեղ, բացի ինձանկէ: Այս դուռը մեր սրբարանի դուռն է. այստեղ է գտնվում մեր նախնեաց փոշին, այստեղ է մեր անշէջ կրակարանը. տեսէք՝ ահա այն ծուխը, որ վինչեւ երկինք է բարձրանում: Աստուածների բարկութիւնը մի շարժէք: Յրուեցէք, հեռացէք, կորէք, ինչպէս էք համարձակում ձեր պիղծ ոտներով կոխտեղ այս սուրբ վայրը:

Քրմնպետի ահեղագոյ սպառնալիքը սնապաշտ ժողովրդի վերայ սարսափ բերաւ, ամենքը կորագլուխ յետ քաշուեցան. բայց նոցա մէջ կային եւ քրիստոնեաներ, որոնք պինդ կանգնեցան իրանց տեղերը, կասկածելով որ այդ ծածկարանումը մի սարսափելի գազանիք պիտի լինի թաքնուած: Նրանք միաբերան գոչեցին—

— Բացուի, բացուի այդ տարտարոսի դուռը:

Քրմնպետը տեսաւ, որ իր հրամանին ընդդիմացողներ կան, երեսը դարձրեց դէպի մեհեանը եւ ձեռքերը մեկնելով աղաղակեց.

— Ո՞վ հզօր աստուածներ, ձեր սուրբ տաճարը պղծվում է, օգնութիւն հասցրէք...

Այս ձայնի վերայ մեհեանի դուռը բացուեցաւ եւ նրա միջից դուրս թափուեցան մի խումբ սպառազինուած դաժանատեսիլ մարդիկ: Նրանք քուրմերն էին, որոնք վերահաս վտանգը տեսնելով անձնապաշտպանութեան էին պատրաստուել: Քրմնպետը հրամայեց նրանց, որ դուռը պահպանեն եւ ոչ ոքի թող չը տան մօտենալ:

Անասիտի համբերութիւնը հատաւ սաստիկ բարկութիւնիցը: Դարձրեց ձիու գլուխը եւ յետ նայելով

տեսաւ որ քաղաքի վերայ ամպի պէս փոշի է բարձրացած, իմացաւ որ զօրքը մօտեցել է: Այդ հանգամանքից աւելի եւս սրտապնդուելով՝ ուղեց ինքը մենակ վերջացնել ամեն բան եւ մի րոպէ առաջ տեսնել իր Աստուծանին: Չախ ձեռքն առաւ վահանը եւ աջով սուրը հանելով, դարձաւ դէպի քուրմերը եւ գոչեց:

— Վերջին անգամ հրամայում եմ ձեզ զինաթափ լինել եւ բանալ այդ դժոխքի դուռը:

Քուրմերը պատրաստուեցին զիմադրելու: Անասիտի իմաստունն ձին իմացաւ իր տիրուհու մտադրութիւնը. մի թեթեւ ասպանդակի հարուած ստանալուն պէս՝ նա կոխկուտեց քաւթառ քրմապետին եւ յարձակուեցաւ քուրմերի վերայ: Կայծակի արագութեամբ երեքի գլուխը թռցրեց Անասիտը եւ իսկոյն յետ մղեց ձին: Քուրմերը նրան շրջապատեցին եւ վիրաւորեցին ձին: Անասիտը պաշտպանողական դիրք բռնեց, բայց ձին իր յարձակմունքը շարունակում էր. նա միանգամից թէ առջեւից եւ թէ ետեւից էր յարձակւում եւ հարուածներ էր, որ տալիս էր իր աքացիներով: Քուրմերը կռւում էին ամենայնուհաստ եւ կատաղի կերպով: Անասիտի կեանքը անխուսափելի վտանգի մէջ էր: Այդ որ նկատեցին քրիստոնեաները, քուրմերի քամակից յարձակուեցան: Քուրմերը շփոթուեցան եւ երեսները դարձրին, որ պաշտպանուին: Անասիտը օգուտ քաղելով այդ հանգամանքից, կրկին յարձակուեց եւ էլի մի քանի գլուխ թռցրեց եւ մի քանիսին ոտնատակ տուաւ: Կռապաշտները տեսան, որ քրիստոնեաները օգնում են Անասիտին, կարծեցին թէ կռիւը կրօնական է, իսկոյն անցան քուրմերի կողմը եւ սկսան քարէ կարկուտ թափել քրիստոնեա-

ների վրայ: Այդ միջոցին Անասիտի սաղափարտը վայր ընկաւ մի քարի հարուածից, որ դիպաւ նրա ծայրին: Նրա խիտ եւ երկայն մազերը փռուեցան եւ ծածկեցին ամբողջ կազմուածքը ամեն կողմից, բացի հրացայտ աչքերից: Նրա այդ տեսքը մի նոր սարսափ ձգեց ամբոխի վրայ, որոնք իրանց քարէ կարկուտը դադարեցրին իսկոյն: Այդ հանգամանքից էլ օգուտ քաղեց Անասիտը. մի անգամ էլ յարձակուեց քուրմերի վրայ եւ մի քանիսին մահացու վէրք տալով գետին գլորեց: Հէնց այդ ժամանակ վրայ հասան զօրքի յառաջապահ նիզակաւորները օրիորդների եւ տիկիկներին հետ եւ իրանց թագուհուն յուսահատ կռուի մէջ տեսնելով, միաձայն աղաղակեցին եւ յարձակուեցան քուրմերի վերայ: Մի րոպէ չանցած՝ կենդանի մնացած քուրմերը փախան. ամբոխը յետ քաշուեցաւ եւ բաց հրապարակի վրայ մնաց Անասիտը շրջապատուած իր քաջասիրտ օրիորդներով ու տիկիկներով: Քրիստոնեաներից մինը բերաւ նրա սաղափարտը, որ ազատել էր ամբոխի ձեռից: Անասիտն իջաւ ձիուցը ողջ առողջ կարգաւորեց իր մազերը եւ սաղափարդը դրաւ գլխին: Հրաման արձակեց, որ եկող զօրքը շրջապատէ մեհեանը, որի մէջ պատսպարուել էին բոլոր քուրմերը եւ ներսից դուռը փակել: Յետոյ դառնալով դէպի ամբոխը, ասեց. «Յեկէք այստեղ կարգով կանգնեցէք հանդարտ, որ տեսնէք ինչ կայ ձեր սուրբ քրմապետի սրբարանումը», եւ հրամայեց դուռը կոտրատել:

Մի զարհուրելի տեսարան բացուեցաւ ժողովրդի առջեւ: Իժուխային որջից դուրս սողացին բազմաթիւ հոգիք, որոնք նոր գերեզմանից հանած դիակների էին նմանում: Շատերը վերջին շնչուովն էին եւ ոտքի

վրայ կանգնել չէին կարողանում: Նրանց ուրախութեան լացն ու կոծը, ճիչն ու աղաղակը մարդու սիրտ էին կտրատում: Ամենից յետոյ դուրս եկան Վաչագանն ու Վաղինակը գլխները քաշ գցած, թագուհին ճանաչեց Վաչագանին եւ նշանացի արաւ իր մարդկանցը: որ նրան տանեն իրան համար պատրաստած վրանը: Վաչագանը գնաց Վաղինակի ձեռքից բռնած՝ որ աչքերը խփած կոյր աղքատի պէս հետեւեց նրան: Միւս բոլոր դուրս եկողներին հրապարակի վերայ նստեցնելուց յետոյ, Անահիտը հրամայեց իր զինուորներին, որ ներս գնան եւ ամեն բան՝ ինչ կայ չրկայ՝ դուրս տան: Զինուորները մտան դժոխքի մէջ եւ այնտեղից դուրս բերին նոր մեռած մարդկանց զիակներ, նոր կտրած գլուխներ, սապատներով լիքը մարդկային լեշեր, մարդամտով լիքը կաթսաներ, զանազան արհեստի գործիքներ եւ պարագաներ...

Վաւազանները, որ արդեն ամօթահարուած եւ քստմնած էին, այդ ծայրահեղ եռնագործութիւնը տեսնելով՝ էլ չը համբերեցին, եւ բարձրաձայն աղաղակեցին. — Մե՛ծ է քրիստոնէից Աստուածը, դժոխք է մեհեանը, դեւեր են կուռքերը, ստանայք են քուրմերը, կոտորենք, ջնջենք, սասկեցնենք զբանց...

— Այ՛, ո՛չ, գոչեց թագուհին, սպասեցէք, չըմտենաք տաճարին, ձեռք չը տաք քուրմերին, նրանց պատժելու իրաւունքը իմ՝ ձեռիս է: Մեզ հարկաւոր է նախ եւ առաջ այս թշուառների հոգսը քաշել, եւ սկսեց հարցնել ամեն մէկին առանձին թէ՛ նա ո՞վ է ինչ տեղացի է: Մէկն ասում էր՝ իմ անունս Առնակ է, ես Բաբիկի որդին եմ: Այդ անունը բարձր ձայնով կրկնում էր քաղաքավարը, եւ ահա մի ծե-

րունի մարդ՝ դողդողալով մտնում էր եւ հեկեկալով ասում. «Ո՛ւր է՝ ո՛ւր է իմ որդիս: Երկրորդի մայրն էր լոյս ընկնում եւ ուշաթափ ընկնում իր մինուճար որդու վրայ, երրորդի քոյրը, չորրորդի եղբայրը: Նստ քչերը մնացին անտերական, այդպիսիներին էլ թագուհին առաւ իր խնամակալութեան տակ. գրանց թուումն էին եւ Վաչագանի արհեստակիցները:

միջոցը մ բլրիս քս մայն սլոսք արձամբցմ/

Ը.

Այդ թշուառներին տէր ու տէր անելուց յետոյ՝ թագուհին կամեցաւ անձամբ զննել քուրմերի սպանդարանը: Քաղաքավարի եւ մի խումբ զինուորների հետ ներս գնաց եւ նախադարձ լուցկիներով զննեց նրա ամեն մի քունջ ու պուճախը: Որ կողմնայում էր, մարդկային արիւնի հետք էր նշմարում եւ անհամար ոսկրներ այս ու այն անկիւնումը թափած:

— Այս զարհուրելի տարտարոսը կարճ ժամանակում գլուխ բերուած բան չէ, ասեց նա քաղաքավարին. սրա վրայ շատ տարի եւ շատ մարդիկ պիտի լինին աշխատած, իսկ այդ մարդիկը միանգամ այստեղ ընկնելուց յետոյ՝ էլ աշխարհք չեն տեսել:

— Ողորմած թագուհի, ես մեղաւոր եմ, որ խիստ հրսկողութիւն չեմ ունեցել, բայց մի սցոպիսի բան իմանալու համար՝ քո չափ խնաստութիւն ունենալու է: Ամեն տարի միայն մեր քաղաքից՝ եթէ քիչն ասեմ՝ հարիւր մարդ է անյայտացել, բայց ես միշտ կարծել եմ թէ լեռնեցիք են գերի տարի: Այդ գար-

շելի քուրմերին մենք ոչ միայն սուրբերի տեղ ենք ընդունել, այլ եւ կարծել ենք, թէ դրանք շատ ժրջան եւ արհեստասէր մարդիկ են, իրանց ձեռքի աշխատանքովն են ապրում եւ ոչ ժողովրդի հաշուով: Ո՞վ կրկարծեր, թէ այն թանգագին հիւսուածքներն ու գործուածքները, որ դրանք ամենայն օր բերում էին շուկայ վաճառելու, իրանց ձեռքի գործքը չի եղել, ո՞վ կը կարծէր, որ մեր պաշտած քրմապետը մի կերպարանափոխուած դեւ է եղել եւ անմեղ մարդկանց արեան ծարաւի.....

Վերջապէս դուրս եկան այդ տեղից եւ գնացին դէպի տաճարը: Բաղխեցին տաճարի դուռը, որ քուրմերը բաց անեն եւ անձնատուր լինին, բայց ներսից ձայն հանող չեղաւ: Դուռը կոտրատեցին զինուորները եւ ներս գնացին, բայց ներսը մարդ չը գտան. վերեւ նայեցան եւ մի նոր տեսարան բացուեցաւ նրանց առջեւ. բոլոր քուրմերը եւ քրմապետը կախուել էին առաստաղից եւ դեռ ճօճում էին իրանց պաշտած հնդկացի կուռքերի դիմաց: Երբ որ այդ մասին յայտնեցին թագուհուն, նա ասեց.

— Այդ մահը շատ թեթեւ է դրանց համար, բայց վնաս չունի թողէք այդպէս մնան, միայն թո՛ղ տուէք ժողովրդին, որ ներս գնան եւ երկրպագութիւն տան իրանց սուրբերին:

Դրսումն ամբոխուած եւ գրգռուած մարդիկը հեղեղի պէս ներս թափուեցան եւ կատաղի կերպով յարձակուեցան կուռքերի վերայ եւ ջարդ ու փշուր արին իրանց երեկուան պաշտած աստուածներին: «Ինչ հեշտ են ջարդվում այս գարշելիները, մինչդեռ մենք կարծում էինք, թէ անհպելի եւ անմտոյշելի են» ասում էին շատերը: Դուրս տուին բոլոր անօթներն

ու սպասները, քար ու քանդ արին խորաններն ու ծածկարանները, անթիւ ոսկի եւ արծաթ գտան, բայց առանց մի բան յափշտակելու եւ գողանալու՝ ամեն ինչ տարան թափեցին հրապարակի մէջ թագուհու առջեւ, իսկ թագուհին կարգադրեց, որ քուրմերի բոլոր այդ ունեցած չունեցածը բաժանուին դժոխքից ազատուածներին: Երբ որ մեհեանի մէջ էլ ոչինչ չը մնաց, ամեն ինչ տակն ու վրայ արին՝ իրանց արդար զայրոյթի վերջին մրուրը թափեցին խեղդամահ եղած քուրմերի գլխին: Յաճ բերին դժոխքի արբանեակներին եւ ամենքին կոոր կոոր անելով դուրս նետեցին պարսպից, որ գազաններին լափ դառնան:

Մնացած անելիքը թագուհին յանձնեց իր հարիւրապետներից մէկին, իսկ ինքը գնաց իր վրանը, ուր նրան անհամբեր սպասում էր Վաչագանը: Երկու սիրելիները նստեցին իրար կողքի եւ միմեանց նայելից չէին կշտանում: Վաղինակը մտեցաւ թագուհուն, համբուրեց նրա ձեռքը, եւ միւս կողքին նստելով՝ սկսեց հեկեկալ մօրը գտած երեխայի պէս:

— Դու ոչ թէ այսօր ես փրկել մեզ, իմ աննման Թագուհի, այլ շատ օրեր սրանից առաջ, երբ ես տեսայ քեզ երազումս: Հէնց այդ զգեստիդ մէջ:

— Դու սխալվում ես, Վաղինակ, ասեց Վաչագանը, Թագուհին այն ժամանակը փրկեց մեզ, երբ որ քեզ ասեց. «Ձեր Թագաւորի որդին արհեստ գիտէ»: Միտըդ է, որ դու էլ մի կուշտ ծիծաղել էիր:

— Ա՛խ, ճշմարիտ է, ի՞նչ ասեմ: Եւ ես, որ այն ժամանակը շատ անհաւատ էի, միայն հիմա եմ սկսել հին լսածներիս հաւատալ: Մեսրօպ վարդապետը, որ մեզ քարոզում էր, թէ «Եթէ Քրիստոս դժոխք չիջնէր, դժոխքը չէր կործանուիր», ես նրա այդ ասածի վրայ

էլ էի ծիծաղում: բայց հիմա իմ Քաղաւորը անձամբ
ցոյց տուաւ: որ Մերօպը ճշմարիտ էր ասում:

— Հանգստացիր Վաղինակ, այդ մասին մենք
յետոյ շատ կը խօսենք, ասեց Քաղաւորը: նոր արդէն
զգալով: որ ինքն էլ է սաստիկ յոգնած:

— Ես ինչպէս տեսնում եմ, քեզ նմանապէս հար-
կաւոր է հանգստանալ: ասեց Վաչագանը Քաղա-
ւորին: Դու հիմա հանգստացիր, մնացածը ես ինքս կը-
հագամ:

Քաղաւորը քաջուեցաւ վրանի միւս բաժինը, ուր
նրա համար փափուկ փռուածք էին արել օրիորդներն
ու տիկիները: Այդ տեղ նա հանեց իր զէնքն ու
զրահը եւ ուղարկեց Վաչագանին: իսկ ինքը փռուածքի
վրայ թիակ տալով ուզեց իբր հանգստանալ, բայց
նրա երեւակայութիւնն այնպէս գրգռուած էր, նրա
սիրտն այնպէս վրրդովուած, որ հանգստանալ չէր կա-
րողանում: Մէկ ուզում էր լիատիրա ուրախանալ իր
սիրելու ազատութիւնուիր: բայց մէկ էլ թվում էր
նրան, թէ դեռ եւս շրջապատուած է կատաղի բուր-
մերով եւ ինքը մերթ յարձակողական եւ մերթ պաշտ-
պանողական դիրք է բռնում: Մերթ ուզում էր իր
արդար վրէժը յագեցած համարել, յիշելով թէ ինչ-
պէս էին թաւալբոր լինում դաժան քուրմերի գլխ-
ները, բայց յանկարծ նրա առջեւ պատկերանում էին
մարգամուտի լիքը կաթսաները եւ նոր արդէն սկսում
էր ամբողջ մարմնով գինահարուիլ եւ զարզանդիլ ու
սարսուիլ . . . Ահա այս իստեւ ի խուռն ամպաւորու-
թիւնները նրանից շուտ չհեռացան, իսկ այժմ ա-
ւելի չարչարում քան թէ հանգստութիւն էին տալիս:
Վաչագանը շատ լու գիտէր որ Անահիտը ինչ-
քան որ քաջ էր, նոյնքան եւ փափկասիրտ էր: Վրտէր

որ նա կարող էր վրէժխնդրութեան հոգւով վա-
ռուած անխնայ կոտորել իր թշնամիներին, բայց նրա
քնքոյշ սիրտը կարող չէր հեշտութեամբ մարտել մի
այդպիսի կոշտ գործողութիւն: Այդ պատճառով շտա-
պեց Անահիտից առնել իր զէնքն ու զրահը: Նա լուա-
ցուեցաւ, մաքրուեցաւ, փոխեց իր հագուստը, հա-
գաւ զրահը, կապեց արքայական թուրը եւ դուրս
գալով վրանից՝ երեւաց իւր զօրքին, որ նրա տեսու-
թեանն սպասում էր անհամբեր: Հէնց որ երեւաց Վա-
չագանը եւ ողջոյն տուաւ, զօրքն ուրախութեան ա-
ղաղակ բարձրացրեց: Քաղաւորը յայտնեց նրանց իր
շնորհակալութիւնը: Այդ միջոցին քաղաքապետը ե-
կաւ Քաղաւորի ստներն ընկաւ, շնորհաստեց նրա
ազատութիւնը եւ յայտնեց, որ ճաշ է պատրաստել
կանաչ գաշտումը զօրքի համար: Քաղաւորը հրաման
տուաւ զօրականներին, որ երթան ճաշեն եւ ուրա-
խութիւն անեն. իսկ ինքը գնաց Անահիտի մօտ, ուր
արդէն օրիորդներն ու տիկիները ճոխ սեղան էին
սարքել եւ Քաղաւորի գալուն էին սպասում: որ հացի
նստեն: Այդտեղ էր եւ Վաղինակը՝ փոխած իր հնո-
տիքը եւ գեղեցիկ հագուստով զուգուած: Այդպէս
գեղեցիկ եւ ուրախ ճաշ չէր արած Վաչագանը իր
բոլոր կեանքումը: Այն ուրախութիւնն ու զուարճու-
թիւնը, որ անում էին օրիորդները, Վաղինակին էլ
մի այնպիսի հոգեկան զմայմունքի մէջ էին ձգել, որ
նա կարծում էր, թէ երանելեաց աշխարհի մէջ է եւ
հրեշտակների հետ է խնդում, ուրախանում: Անա-
հիտն էլ ազատուեցաւ հոգեմաշ ցնորքներից եւ մի
բաժակ գինուց յետոյ ինքն էր առաջնորդում օ-
րիորդներին ու տիկիներին սրախօսութեան մէջ:

Այսպէս ուրախութեամբ ճաշելուց յետոյ՝ փո-

զերը նշան տուին, որ ժամանակ է ճանապարհ ընկ-
նելու գէպի տուն: Առաջն ընկան Քաղաւորն ու Քա-
գուհին: նրանց կողքին օրիորդներն ու տիկիները,
խակ ետեւից բոլոր զինուորները, որոնք միաձայն եր-
գում էին մի ազգային յաղթական երգ: Երբ որ հա-
սան Պերոժ քաղաքի հրապարակը, բոլոր քաղաքացիք,
մեծ ու փոքր, սյր ու կին միաբերան աղաղակեցին—

— Կեցցէ՛ Քաղաւորը, կեցցէ՛ Քաղուհին, կոր-
չի՛ն քուրմերը, կործանուին կռատունները, քրիս-
տոնեա՛ր քրիստոնեա՛ր կուզենք լինիլ:

Քաղաւորը նրանց պատասխանեց, որ շուտով
կը գայ հայրապետը եւ նրանց կը մկրտէ: (Եւ յի-
րաւի երկու օրից յետոյ եկաւ Ազուանից Եուփհա-
ղիշէ Կաթողիկոսը շատ քահանաներով եւ եպիսկո-
պոսներով եւ բոլոր Պերոժցոց տարաւ: Կուրի եզրը,
ուր մերկացան ամենքը եւ սպիտակ սաւանով սիւ-
ճուած մտան գետը, փոքր մանուկներին գրկերն ա-
ռած: Կաթողիկոսը մկրտութեան համառօտ կարգը
կատարեց եւ ամենքին հրամայեց երեք անգամ ըն-
կզմուիլ ջրումը եւ դուրս գալ: Այսպէս լուսաւորուե-
ցան Պերոժցիք քրիստոնէական լուսով: Բայց մենք
գառնանք մեր պատմութեանը):

Ք.

Երբ որ Քաղաւորն ու Վաղինակը ողջ առողջ
տուն հասան, գրանց գիմաւորեց Զրանգին, եւ մերթ
մէկի, մերթ միւսի ոտները փաթաթուելով այնպէս
էր կոնձկոնձում եւ աղեկտուր վնգվնգում, որ կար-
ծես ամեն բան գիտէր, ամեն բան լսել էր:

Միւս օրը բանդից հանեցին դիպակավաճառ քուր-
մին, որ դատեն հրապարակաւ եւ դատապարտեն: Երբ
որ դատաւորները ժողովուեցան եւ ուզում էին դա-
տել նրան Քաղաւորի ներկայութեանը, Վաղինակը
մտեցաւ եւ խնդրեց Քաղաւորից, որ այդ դատան
ծերի կեանքն ու մահը իրան յանձնէ:

— Դու ի՞նչպէս ես ուզում պատժել սրան, հար-
ցրեց Քաղաւորը:

— Այդ մասին ես ու Զրանգին կը մտածենք,
պատասխանեց Վաղինակը: Իորա մահուան կերպովը
միայն կարող եմ թեթեւացնել յիշողութեանս մէջ
իմ կրած կսկիծը: Այն գարշելիները հեշտ պրծան,
նրանց բախտին չը պիտի արժանացնեմ սրան:

— Բայց, Վաղինակ, դու մոռանում ես, որ քրիս-
տոնէին անվայել է վրէժխնդրութիւնը: Ինչպէս տես-
նում եմ, դու սրան տանջել ես ուզում, փոխանակ
մէկ անգամից մեռցնելու:

— Ո՛չ, ես ուզում եմ միայն, որ դրա սեւ հո-
գին Զրանգուն յանձնեմ եւ թողնեմ նրա կամքին,
որ ինչպէս ուզենայ, այնպէս հանէ.....

— Տա՛ր, տա՛ր, շնաստանկ արա սրան, տեսցին
միաբերան դատաւորները: Քաղաւորն էլ չուզեց Վա-
ղինակի խնդիրը մերժել: Վաղինակը քուրմի ձեռները
կապտած, տարաւ մի ձորի մէջ եւ այնտեղ բաց
թողնելով, ասեց Զրանգուն.

— Զրանգի, տես, սա է այն մարդը, որ ինձ
ամբողջ տարի տանջել է սոսկալի տանջանքով, ինձ
այնպէս բան է ուտեցրել, որ դու չես տեսել քո օ-
րումը: Զրանգի, տանջիր այս մարդուն, որ մի քիչ
սիրտս հովանայ: Դէ՛, գազան է սա, բռնիր, կծիր,
պի՛նդ պի՛նդ.....

— Զրանգին մի ոստիւնով յարձակուեց քուրմի վրայ եւ մի ակնթարթի մէջ բուկը հախուելով՝ խեղդեց: Եւ մումուարով յետ քաշուեցաւ իսկոյն:

— Ա՛խ Զրանգի այդ ի՛նչ հեշտ պրծացրիր դու այդ անիրաւին: Միթէ ես քեզ այդպէ՞ս ասեցի: Այդպէս հօ ոչ մի բարեգութ դահիճ չէր անիլ: Ինչպէս որ դու արիր:

Վաղինակը շատ զղջաց: որ Զրանգուն դահճի պաշտօն տուաւ եւ Քաղաւորին գանգատուեց նրա վերայ: բայց Քաղաւորը շատ ուրախացաւ: որ Զրանգին այդքան բարի է եղել:

Վ Ե Ր Չ Ա Բ Ա Ն

Վաչագան Քաղաւորի այս արկածքի լուրը տարածուեցաւ բոլոր քաղաքներում եւ գիւղերում: Այդ մասին խօսում էին մինչեւ օտար երկիրներում էլ եւ ամենայն տեղ Անահիտի եւ Վաչագանի գովասանքն էին անում: Ազգային երգիչները գիւղէ գիւղ եւ քաղաքէ քաղաք պըտըտելով՝ այդ անցքի պատմութիւնն էին անում երգերով: Ափսո՛ս: որ այդ երգերը մեզ չեն հասել: բայց ինչ որ արել են Վաչագանն ու Անահիտը իրանց աշխարհի համար, այդ բանը հէքիաթի ձեւով պատմում են մինչեւ այսօր էլ: Այդ հէքիաթի գլխաւոր միտքը այն է՝ որ «Քաղաւորի կեանքը արհեստն է փրկել»: Այս լաւ միտք է՝ եւ ինչ ժողովրդի մէջ որ գտնւում է մի այսպիսի սրբացած աւանդութիւն, դա ցոյց է տալիս, թէ ուրեմն այն ժողովուրդը մեծ նշանակութիւն է տալիս արհեստներին: աշխատասիրութեանը, որից գլխաւորապէս կախուած

է ժողովրդի բախտաւորութիւնը: Այդ բախտաւորութիւնը եւս առաւել ապահովանում է, երբ որ երկրի Քաղաւորն ինքը անձամբ օրինակ է տալիս ժողովրդին եւ հովանաւոր ու պաշտպան է դառնում արհեստին:

Եւ ճշմարիտ, մեր պապերը, որ շատ աշխատասէր եւ արհեստասէր էին, այդ անցքից յետոյ եւս առաւել ուշադրութիւն դարձրին արհեստների վրայ: Ամբողջ աշխարհումը էլ ոչ մի հոգի չէր գտնւում որ մի որ եւ իցէ արհեստ չիմանար, եւ շատ արհեստներ մեր աշխարհում մինչեւ վերին կատարելագործութեան հասան: Ազգիկերքը սովորում էին առհասարակ գործուածքներ անել, բրդից գործում էին դանազան գորգեր եւ շալեր. բամբակից՝ կտաւեղէն, մետաքսից՝ նուրբ կերպասներ: Կար, ձեւ, հիւսուածք ամենքը գիտէին: Ամենայն երկրագործ ինքն էր շինում իր բոլոր գործիքները՝ իր գուլթանն ու սայլը, իր դէնքն ու զրահը, իր պղնձեղէն ու կաւեղէն ամանները, իր տունն ու կարասիքը: Ամառը երկիրն էր գործում: ձմեռն իր արհեստը բանեցնում: Եւ աշխատում էին ոչ թէ ջոկ ջոկ, այլ խմբովին, միասին: Տեսնելու բան էր, թէ ի՛նչպէս գիւղի բոլոր առոյգ երիտասարդները՝ ահագին կռանները ձեռքներին՝ զարկ զարկի ետեւից կարկուտի պէս թափում էին մի կտոր երկաթի վրայ, որից ուղում էին մի խողի շինել, կամ կացին, կամ թուր եւ այլն: Այսպէս միասին էին հերկում իրանց դաշտերը եւ միասին հնձում արտերը:

Հոգեւորականութիւնը այն ժամանակ մի ձրիակեր գտտակարգ չէր: Բոլոր վանքերը մի մի գործարան էին, ուր պատրաստում էին ազնիւ մագաղաթ,

գրում էին, կազմում էին, եւ բացի սրանից իրանց բոլոր հագուստներն ու կարասիքը իրանց ձեռքովն էին պատրաստում: Նրանք ասում էին «Ուսումն ու արհեստը պէտք է այնպէս հիւսուած լինին միասին, ինչպէս Վաչագան թագաւորի գիպակը իր խորհրդաւոր թախամաններով»:

Կարող էք ուրեմն երեւակայել, թէ ի՞նչ կը լինէր մի ժողովուրդ այսպիսի հոգեւորականների օրով: մանաւանդ այնպիսի մի թագաւորի, ինչպիսին Վաչագանն էր: որ ժողովրդի հարազատ զաւակն էր. նրա հայրը եւ եղբայրը: Ի՞նչ կը լինէր Անահիտի պէս մի թագուհու օրով: որ երկրի համար գառաւ հարազատ եւ սնուցիչ մայր, եւ ահա՛ ինչ էր ասում ժողովուրդը այդ ժամանակ Անահիտի մասին:

«Նա մեր գետերը ծածկեց լաստերով ու կամուրջներով, մեր ծովերն ու լճերը՝ նաւերով ու նավակներով: նա մեր դաշտերը ողողեց ջրանցքներով «եւ առուններով: մեր քաղաքներն ու գիւղերը սառն «աղբիւրներով: նա մեր սայլերին հարթ ճանապարհներ տուաւ: մեր գութաններին ընդարձակ երկիր: «Նա կործանեց դժոխքը եւ մեր աշխարհը շինեց մի «եղեմնական դրախտ: Կեցցէ՛ Անահիտը, կեցցէ՛ յաւիտեան»:

Ամեն աշխարհ, ամեն երկիր,
Եթէ ունի հարազատ մայր,
Նա կը ծաղկի գրախտի պէս,
Նա չի լինիլ անբախտ, թշուառ:

Ամեն հոգի, ամեն անհատ,
Եթէ ունի արհեստ ուսում,
Նա չի լինիլ տնանկ, աղքատ
Վտանգալից մեր աշխարհում:

Արհեստն է որ աղբիւրի պէս,
Միշտ բղխում է, միշտ ծլծլում,
Թէպէտ եւ մերթ նուազում է,
Բայց բնաւին չի ցամաքում:

Մեր հայրենի սուրբ երկրումը,
Ուր եղեմն էր անմահական,
.....
.....

Մոլեկրօն մոլլաները
Նոյնպէս ունին սուրբ քրմապետ,
Որ գերում է հայ սերունդին
Եւ աշխարհիցս անում անհետ:

Ձը կան մեր մէջ ոչ Վաչագան,
Ոչ Անահիտ մի իմաստուն,
Որ կործանեն այդ դժոխքը
Եւ տան հային ազատութիւն:

Միակ հնար մեզ մնում է՝
Սորվիլ արհեստ, սորվիլ ուսում,
Իդքա են այն թախամանը,
Որ տարտարոս է կործանում:

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս
... անհաճանքս անհաճանքս անհաճանքս

Յ Ա Խ Ե Լ Ո Ի Ա Ն

Մովսէս Կաղանկայտուացու պատմութիւնից մի ծանօթութիւն Ալաչագանի ժամանակումն եղած չար և դիւական աղանդների մասին:

Աստուծոյ պատիւս Ալաչագանը հրամայեց ժողովել կախարդների, դիւթերի, բուրմերի, մատնահատների եւ գեղատունների մանուկներին եւ դպրոցներումն ընդունել, ստիբրացնել նրանց աստուածեղէն ուսումը եւ տեղեկացնել քրիստոնէական կեանքին, որ հաստատուին նրանում: Եւ երբ որ նա մի գիւղ էր գալիս սուրբերի յիշատակը կատարելու համար՝ ինքը դպրոցատանը նստում էր եւ բուրմերի ու դիւթերի որդոցը իրան շուրջը կանգնեցնում մեծ բազմութիւն էլ չորս կողմը պատած. մի քանիսը ձեռքներին գրքեր բռնած մի քանիսն էլ տախտակներ՝ նա հրամայում էր ամենքին բարձր ձայնով միասին կարգալ, եւ ինքը նրանով աւելի էր ուրախանում՝ քան եթէ մի մեծ գանձ գտած լիներ:

Սկսեց ման գալ, պտուել եւ քննել մատնահատու-
թեան չար աղանդը՝ որովհետեւ երկուսն էլ *) մար-
դասպանութեան աղանդներ են: Եւ երբ որ նա դեռ
այնպէս հետախոյզ էր լինում՝ մարգասէր Աստուածը
կամեցաւ աստուածասէր թագաւորի ձեռքովն այն
չար աղանդը վերացնել նրա աշխարհիցը. որովհե-
տեւ ինչպէս լսել էր Աւչէն՝ Աղուանից աշխարհի
միւս թագաւորները չէին կարողացել այն չարագոր-
ծութիւնը բռնել կամ թէ հէնց զանցառութեան
էին տուել, իսկ անիծեալ եւ չար պարսիկ մարդպան-
ները շատ անգամ բռնել էին եւ կաշառքով բաց
թողել:

Միանգամ էլ նրանք Կուր գետի ափին ամուր
անտառումը մատնահատութեան չար գործը կատա-
րում էին, մի մանկան չորս բոյթը չորս ցիցից կա-
պած եւ պրկած (չբրմրխած)՝ ողջ ողջ կաշին հանում
էին. նրանց մօտովը մի աւելի փոքր մանուկ էր անց-
նում, վազելիս դէպի ներս նայեց եւ տեսաւ մար-
դասպանների չարագործութիւնը: Նրանք ետեւիցն
ընկան՝ ուզում էին նրան էլ բռնել, բայց մանուկը
փախչելով ընկաւ Կուր գետը. գետի միջի կղզումը մի
ծառ կար՝ նա ձանապարհից ծուլելով՝ վեր ելաւ ծա-
ռը, չարագործները չիմացան. ուշը ժողովեց՝ մարդի-
կը ձանաչեց, գետն անցաւ, ազատուեց եւ եկաւ շու-
տով թագաւորին պատմեց:

Եւ թագաւորը որ լսեց՝ աղօթք արաւ՝ գոհա-
ցաւ մարգասէր Գրիսաոսիցը եւ հրամայեց եկեղեցու

*) Այստեղից չի երեւում թէ որն է երկրորդ աղանդը:

ուխտին պաս պահել եւ աղօթք անել, որ այն չար
գիւսպաշտութիւնը յայտնուի եւ վերանայ աշխար-
հիցս. որովհետեւ սատանան այնպէս էր կալուկապ
արել իր չար ծառաների միտքը, որ ոչ ոք չէր կարողա-
նում այն չար աղանդի մարդկանցը իրանց չարա-
գործութիւնը վիզ առնել տալ: Թագաւորը հրամայեց
բռնոտել այն մարդկանցը, որոնց տեսել էին հէնց
սպանութիւն անելիս եւ ուրիշ շատերին, որոնց լսե-
լով էին ձանաչում. շատ ծեծով եւ չարաչար տան-
ջանքներով փորձեցին՝ բայց չըկարողացան չարագոր-
ծներին ասել տալ. յետոյ հրամայեց չարագործներին
գետնի վրայ պառկեցնել եւ թունդ քացախ ու բորակ
իրար խառնած՝ նրանց բթի ծակերովը ներս ածել,
մինչեւ որ աչքները լսնագոյն դառած՝ բոյորովին
շրջվեցան. այն դառն տանջանքների մէջ եւս ուրա-
նում էին, վիզ չէին առնում:

Բայց որովհետեւ Աստուած յաջողել էր, ինչպէս
ասացի՝ թագաւորի ձեռքովը այն չար աղանդը աշ-
խարհիցս ջնջել, նա իմաստութեամբ գտաւ հանգը՝
թէ ինչպէս պէտք էր ասել տալ նրանց. հրամայեց
տանել ամենքին սպանման տեղը. եւ նրանցից մէկին՝
որը տարիքով փոքր էր, հրամայեց թողնել իր մօտ
եւ պինդ երգուելով ասաց նրան՝ թէ «քեզ սպանել
չեմ տալ, եթէ վիզ առնես եւ այն գիւսպաշտու-
թեան հանգամանքները ճշմարտութեամբ ցոյց տաս»:
Եւ մանուկը գլուխը քաշ արած սկսեց պատմել չար
աղանդի գաղտնիքը՝ ասելով. «Ռեւը յայտնապէս գա-
լիս է մարդու կերպարանքով եւ հրամայում, որ երեք
դաս բաժանուին, եւ իւրաքանչիւր դասը երեք մարդ
բռնէ, ոչ խոցեն նրանց, ոչ սպանեն» այլ ողջ ողջ
կաշին հանեն—աջ ձեռքի բոյթը կաշուի յետ միա-

սին կուրծքովը տանել մինչեւ ձախ ճկոյթը եւ այն-
տեղ կտրել վերջացնել, ճրկոյթն էլ հետն առնել. ու-
ներն էլ նոյնպէս անել, քանի մարդը կենդանի է եւ
յետոյ սպանել, կաշին հանել պատրաստել եւ դնել
սապատի մէջ: Եւ երբ որ այն չար պաշտամունքի ժա-
մանակը գալիս է՝ պատրաստում են մի երկաթի ծա-
լովի աթոռ, ոտները մարդու ոտների նման, եւ մի
պատուական հանդերձ են դնում աթոռի վրայ: Աե-
ւը գալիս է՝ հանդերձը հագնում, աթոռի վրայ նըս-
տում եւ գէնք առնելով՝ մարդու կաշին մատների
հետ միասին տեսնում: Եթէ չեն կարողանում այն-
քան թւով մարդիկ բռնել՝ որքան նշանակած է՝ հրա-
մայում է ծառի կեղեւ հանել, եւ տաւար կամ ոչ-
խար են մորթում՝ գոհում նրան, ուտում խմում է
չար պաշտոնեաների հետ. մի թամբած եւ սանձը
գլուխն արած ձի էլ պատրաստ պահում են՝ հեծ-
նում է եւ այնքան քշում, մինչեւ որ ձին կանգնում
է. եւ յետոյ ինքը աներեւոյթ է դառնում: կորչում:
Ամեն տարի այսպէս է անում»:

Եւ նա ցոյց տուաւ այն չար աղանդին պատկա-
նող մարդիկ եւ կանայք. յետոյ այն աղանդից ու-
րիշներն էլ եկան եւ խոստովանեցին: Եւ յետոյ թագա-
ւորը այս բոլորը պատմող մարդուն հրամայեց՝ «Աեան-
քըզ քեզ շնորհում եմ, ինչպէս երգուել եմ: բայց հի-
մի էլ գու նրանց այնպէս արա՛, ինչպէս իրանք ու-
րիշներին անում էին»: Եւ նա ինչպէս խոստովանեց՝
այնպես էլ արաւ նրանցից շատերին թագաւորական
բազմաթիւ բանակի առջեւ: Եւ նրանց կէսը տարան՝
իւրաքանչիւրին իր գիւղումը, իր տեղը եւ իր ընտա-
նիքի առջեւը մորթեցին: Եւ հրամայեց շատ դեղա-
տուներ սպանել, որովհետեւ այն աղանդի պաշտո-

նեաներին դեւը հրամայում էր տարին մի մարդու
դեղ տալ եւ սպանել, եւ եթէ ուրիշին չէր կարողա-
նում տալ՝ դեւն այնքան նեղում էր, որ մարդուն
իր ընտանիքից մէկին էր մահադեղը տալ տալիս:

Դիւապաշտութեան ուրիշ աղանդներ էլ կային.
մի դեւը կուրացնում էր, միւսը պիսակացնում նը-
րանց, որոնք սլարում էին չարութեան սրտածոնը
կատարել. միեւնոյն կուրութեան եւ պիսակութեան
տանջանքները հասցնում էին եւ նրանց, որոնք չար
դեւերի կախարգութեամբ մատնուած էին լինում
նրանց: Նրանց ամենքին թագաւորը բռնուտեց եւ
չարաչար տանջանքներով վերացրուց աշխարհից*):
Ուրիշներն էլ ջնջեց Ազովանից աշխարհիցը, ինչպէս
քաջ եւ առաքինի մշակ ջերմագութ սիրով խնամք
տանելով անգաստաների վրայ՝ փուշը եւ որոմը պո-
կոտեց եւ բարի սերմը սերմեց եւ՝ տարածեց, որ
երեսնաւոր՝ վաթսնաւոր եւ հարիւրաւոր պտուղ
բերէ:

*) Արդեօք սրանք չեն այն աղանդները, զոր Աորիւնը
«սատանայական» է անուանում և որոնց ջնջելու համար Մեծն
Մեսրօպը այնքան աշխատեց:

« Ազգային գրադարան

NL0241771

